

Lijst
van
werken en geschriften
van en over
Dr. H. F. Kohlbrügge,

benevens

eene voorrede, bevattende eenige bijzonderheden
betreffende diens afzetting als proponent en
verhouding tot afscheiding enz.

Opgesteld en voor vrienden in het licht gegeven
door

J. H. F. Kohlbrügge,
cand. arts.

Amsterdam,
1887.

Den weledelgeboren heer
Everard Henri Kol,

en aan de

nagedachtenis mijner moeder:
Mathilde Henriette Beate Kohlbrügge,
geb. Baronesse von Bode,

en van den weleerwaarden heer
Gregorius Joan Gobius du Sart,
in leven herv. predikant te arnemuiden,

uit dankbaarheid, liefde en achting toegewijd
van den
schrijver.

Voor bijna 60 jaren, in de maand Mei van het jaar 1827, werd een man in het worstelperk gezonden tegen het steeds toenemend ongeloof, en wel een der geringste dienstknechten van dien Heere, die steeds was en is de eenige Koning Zijner Kerk, Jesus Christus. Maar zooals het allen gaat, die zich vasthouden aan het woord „*Er staat geschreven*”¹ en tegen den vijand, die van den beginne was (Joh. 8 v. 44) strijden, staande in de geestelijke wapenrusting Gods (Ef. 6)²; zoo was het ook met dezen strijder Dr. H. F. Kohlbrügge. Er was niets dan verachting en verwerping, bespottung en vervolging (lichamelijk en geestelijk), van dien tijd af, dat hij voor het eerst zijne waarschuwendende stem deed hooren. Met alle middelen, die den vijanden ten dienste stonden, met bedreigingen en groote beloften, (zelfs moordenaars werden gehuurd en op hem afgezonden) trachtte men hem tot zwijgen te brengen, en toen dit bleek onmogelijk te zijn, wierp men hem uit als een „onruststoker”, hem alzo beschuldigende van hetgeen hij nooit gedaan en waaraan hij nooit gedacht had.

Dit geschiedde, zooals thans aan een ieder bekend is, in de Hersteld Luthersche Gemeente te Amsterdam. Zoo stond hij dan alleen, vergeten en terneder gedrukt.

Toch hing het grootste gedeelte der Gemeente hem aan, slechts het regeerend bestuur was tegen hem. Zijne vrienden wenschten, dat hij de hulp der rechterlijke macht zoude inroepen; toch weigerde hij steeds dit te doen, en zeide zelf (I. A. 4, bl. 35): „Deze drie zijn lastig: Vrienden, die vol zijn van menschenvrees; *die u het inroepen aanraden van den vleeschelijken arm*, en die vleeschelijk veel van u houden.” Hoe zeer dit tegen zijne overtuiging streed, bleek gedurende zijn later leven menigmaal; nimmer wilde hij tegen al, wat men hem voor de voeten wierp, den aardschen rechter te hulp roepen. Aan een uittreden uit het genootschap der Herst. Luth. Gem. (die Gods Woord niet wilde hooren) dacht hij evenmin, alhoewel een groot gedeelte der Gemeente hem zoude gevolgd zijn. Toen later eenige zijner vrienden toch een proces begonnen, en dit niet winnende, zich van deze kerkelijke gemeenschap onthielden, geschiedde dit buiten hem om en zeer tegen zijn wil. (De officieele stukken hierover, in onze handen berustende, zijn nog niet uitgegeven). Zoo schreef hij ook later, in 1834, bij het naderend begin der afscheiding in de Geref. Kerk, aan Ds. De Cock te Ulrum: Passief moeten wij zijn in alles, daarmede verwerven wij ons wel gene vrienden, maar dat doet er niet toe, maar die er op in willen slaan, zijn helpers van den duivel ... en verder: Het aantal hoorders doet er niet toe, waar drie Christenen bij elkander zijn, daar zijn er meer bijeen, en zoo velen, als (*wanneer*) de keizer van Rusland, de keizer van Oostenrijk en de koning van Pruisen, elk in zijne hoedanigheid, bijeen zijn, doorziet gij dit wel? Uit den brief, van zuster Verschuier geschreven, blijkt, dat gij mijne meening zoo had opgevat, alsof de Gemeente geweld met geweld moest keeren, en gij u aan het hoofd daarvan moest stellen; ik gruwel van zulk eene leer! ... Gij blijft passief, latende na ingediend protest, waar zulks behoort, kerk en preekstoel staan, waar ze staan, ga gij voort in uw ambt op eene buitengewone wijze, vergetende alles wat achter u is, en houdende de steenen kerk en den preekstoel voor zoodanig in den grond gezonken, als kwamen zij er nooit weder uit. De Gemeente handelt evenzoo en verder geheel passief, niet vergetende, dat wij tot lijden gezet zijn. Bezit uwe zielen in lijdzaamheid, zij hebben overwonnen in het bloed des Lams. Mijn is de wraak, Ik zal het vergelden, het Lam zal overwinnen, geen stok of geweer, en wie hier eenen anderen weg zoude willen inslaan maakt het erger dan Uza, die de Arke Gods met eigen hand overeind wilde houden ... enz.

-
- 1 Zie de schilderij: Levensgroot portret van Dr. K., waarvan de lithografische reproductie in veler bezit is; hier legt Dr. K. de hand op den Bijbel: „er staat geschreven”, terwijl zijn vinger wijst op Jes. 40 v. 1: „Troost, troost Mijn volk, zal ulieder God zeggen.”
 - 2 Het wapen door Dr. K. gebruikt vertoont o. a. de wapenrusting van Efeze 6, geplaatst om de *tafelen der Wet*. Dit mogen degenen ter harte nemen, die Dr. K. van „wetsverwerping” beschuldigden.

Hier zou men kunnen vragen, waarom Dr. K. zelf dan niet, in de Herst. Luth. Gem., van zijn ambt ontzet zijnde, was blijven preeken?

Het antwoord hierop geeft hij zelf in dezen brief n. 1.: dat hij dit niet had kunnen doen als Proponent; ware hij Predikant geweest, had hij de handoplegging ontvangen gelijk De Cock, dan was hij blijven preeken, waar men hem had willen hooren. De Cock echter, die op wettelijke wijze in zijn herdersambt bevestigd was, bleef leeraar, omdat niemand, wie hij ook zij, *gij zelf niet*, u uit den dienst des huizes Gods zetten kan, of uitgezet verklaren kan, dan God zelf, en in Zijn Naam de Gemeente „naar de Wet Gods” (als overtreder enz.).

„Niet geschorst waart gij Predikant van de Gemeente te Ulrum, geschorst zijt gij het van de Gemeente te Ulrum en van alle Gemeenten, waar men u hooren wil. Ik zeg niet, dat gij het ook zoo doen zoudt, maar ik deed het zoo, indien ik Predikant der Geref. Gemeente en geschorst ware. Ik liet het steenen gebouw en den houten preekstoel staan, waar zij stonden, verzette mij tegen elke gewelddadigheid, die een ander zoude willen voorstellen ter mijner bescherming, tegen het wettige bestuur, en liet met mij doen wat men goedgevond. Geweld hebben de Apostelen *niet* gebruikt; kracht of geweld van menschen, vleeschelijke wapenen *doen* het ook niet, maar zijn een *gruwel* in Gods oogen en zijn altoos nadeelig voor de zaak der waarheid, zooals de geschiedenis der Hussieten duidelijk bewijst.”

Wij herinneren dat De Cock door de Synode was geschorst en dus ook hier onder „bestuur” en „regeerende macht” de Synode en de Regeering moet verstaan worden.

Later wilde Dr. K. dit „passief” blijven nog strenger doorgevoerd zien. Want toen in 1860 Ds. G. J. Gobius du Sart te St. Jansga, wegens de Gezangenkwestie, werd geschorst, en hij Dr. K. vroeg, hoe hij te handelen had, zeide deze, dat hij, alhoewel op onrechtmatige wijze geschorst, zich hiertegen niet moest verzetten, maar passief blijven, niet preeken, slechts gebed en smeekingen opzenden tot den Heere, die zeker, machtiger zijnde dan de Synode, hem weder den preekstoel zoude openen, zoo hij slechts op Hem vertrouwde. Ds. Gobius volgde dezen raad op, en er gebeurde, wat niemand had verwacht, dat de koning zelf voor hem in de bres sprong, en de Synode van dien tijd af voor de geheele Geref. Kerk het zingen der Gezangen aan eigen goedgevinden moest overlaten. Zoo overwint de Heere Zijne vijanden en brengt Zijne dienaars tot eer, die niet op vleeschelijk geweld maar alleen op Hem zien.

Daarvan getuigen ook de volgende woorden uit een anderen brief van Dr. K.: „Wat heeft men al niet gedaan om mij uit mijne gelatenheid en mijnen stillen wandel te brengen. – Wij hebben niet noodig, dat vleesch ons helpe. Hij is onze hulp. Dat zie ik aan alles wat ons gedurende deze drie jaren (1847-50) wedervaren is. Ik predik het Woord, houd mij voor het overige in alles passief, en zoo overwint, naar mijne ondervinding, het Woord zelf voor ons al wat tegen dit Woord wordt toe bereid.”

Toen Dr. K. daarna uit innige overtuiging des harten, opgewekt door het lezen der werken van Calvijn, Olevianus en anderen, tot de Gereformeerde Kerk wenschte over te gaan³, werd hij ook hier zonder redenen teruggestooten, met alle middelen buitengehouden, ja men noemde zijn naam niet dan met spot en verachting.

3 Dit gebeurde omstreeks twee jaren nadat hij in de Herst. Luth. Kerk van zijn ambt was ontzet.

Zoo was hij dan buitengesloten, en brandende van verlangen om Gods Woord te verkondigen⁴ moest hij stilzwijgen, daar hij op geene andere wijze als langs den wettigen weg den kansel wilde beklimmen.

Dit toonde hij later, toen de afscheiding begon, waaraan hij nimmer wilde deelnemen, daar zij eene daad van willekeur was (Zie I. B. 89, bl. 12 en II. A. 36, bl. 22). – Zoo schreef hij ook in 1854 aan eene vriendin: „Gij vraagt of, daar het er in de Kerk zoo uitziet, gij u niet afscheiden moet. Ik antwoord daarop ‚volstrekt niet.’ De Synode en de kwaad zand strooiende predikanten maken de Kerk niet uit, maar de bedroefden om der bijeenkomst wille, welke de Heere wel kent, en die God verzameld heeft en verzamelt en verzamelen zal. Toen de Lutherschen mij hadden afgezet, boden rijke Engelschen mij 100 000 gulden, zoo ik mij aan het hoofd der afscheiding wilde plaatsen. Ik nam mijn hoed en vertrok. De minister van Zuylen heeft bij herhaling hetzelfde gewild, ik heb hem steeds geantwoord, dat ik geene halve verlossing kende, dat ik aan *het drievoudig snoer* (Kerk, Oranje en Vaderland) vasthield, en dat ons land geene afscheiding leed (*duldt*).” (Dit diene ook als een antwoord op de herhaalde beweringen [uit I. C. 127 enz. geput] dat Dr. K. slechts door zijne vrienden, da Costa etc., werd teruggehouden om aan de afscheiding deel te nemen. [Zie bijv. in I. C. 133]). En later in 1856 schreef hij aan dezelfde vriendin: „De afgescheidenen in hunne kerkelijke gemeenschap (want van bijzondere personen, die nog licht hebben, spreek ik niet) stijven zich onderling daarin, dat zij het leven vinden in eigene hand, en de geheele kerkelijke toestand van ons land is een toestand van een los zijn van ’s Heeren Wet en van een prediken van een Evangelie, of van eene genade, waarbij alles anders ligt, als gij het bij u ondervindt, want daar is geen honger of dorst naar ware waarheid en naar waarachtige gerechtigheid, zoodat gij op zijn best in alle mogelijke slingeren kunt komen. Maar dit is voor mij een teer punt, zooveel te teederder, omdat Land en Kerk mij nacht en dag op het hart liggen. En ik geloof, dat, zoo het Woord er maar weer inkwam, men nog wonderen zou zien. Het uitwendige staat er nog, maar er is geen Heilige Geest, want er ligt een ban op Land en Kerk en er zuchten velen onder knoopen en banden der goddeloosheid.”

Toch noemden zijne vijanden hem steeds een oproermaker, dien men buiten de Kerk moest houden, ofschoon hij stil en teruggetrokken leefde en niet weer openlijk optrad, maar slechts in een kleinen kring van vrienden Gods Woord las en overdacht. Zoo volgen dan 16 jaren van kerkelijke ballingschap, naar hem zag men niet om⁵. „God heeft hem echter wel eenen leerstoel weten te verschaffen, maar daar het Nederlandsche volk niet wilde, zoo heeft Pruissen ontvangen wat wij hebben verworpen.” (Zie I. C. 126). Dat geschiedde in 1846. Toen werd hij beroepen en bevestigd tot wettig Predikant bij de Nederl. Geref. Gemeente te Elberfeld, eene vrije Gemeente, opgebouwd op den grondslag van Gods eeuwig Woord, uitgedrukt in de aloude Geloofsbelijdenis dezer landen, die van Guido de Brès, en den Heidelbergschen Catechismus. Het zij ons vergund over het ontstaan dezer Gemeente, zoo veelvuldig aangevochten, nader uit te weiden.

In 1835 werd de Gereformeerde Kerk in Pruissen door ’s lands Regeering gedwongen eene zogenaaamde „Agende” aan te nemen, zonder welke geen Predikant prediken noch godsdienstoefening houden mocht; zelfs al de formulieren werden door nieuwe vervangen. Daar nu door deze *nieuwe* wetten en regelen ook eene *nieuwe* Kerk werd gevormd, die beide Lutherschen en Gereformeerden

4 In die dagen zond Mevr. H. W. M. Bähler geb. Despar hem een vers van hare hand, met deze woorden aan het slot: „Gij zult, mijn hart voorspelt het mij, schoon nog de toekomst donker zij, den kansel weer betreden.” – „Zonder den kansel zonde ik niet meer kunnen leven,” zeide hij later eens, toen hij in Elberfeld Predikant was.

5 Zie I. C. 126. Wil men eene vereeniging van het volk van God, waarom kan men dan dien persoon missen, die meer dan eenig hedendaagsche leeraar in onze Kerk heeft geleden, om het geloof, die is vertrappt, verguisd en van den leerstoel geweerd?

in zich vereenigde, en alzoo (niet lettende op de dwingelandij hierdoor uitgeoefend) de aloude Geref. belijdenis werd verworpen, wilden velen zich niet hierbij aansluiten, maar verlangden te blijven in die Kerk, waarin zij waren opgevoed. – Zoo was het ook in Elberfeld, waar de Geref. Kerk in bijzonderen bloei verkeerde.

In deze onrustige tijden kwam Dr. K. daarheen, preekte herhaaldelijk in overvolle kerken, en men was van plan hem in Elberfeld als vierde Predikant te beroepen. Maar toen de Regeering in Coblenz hoorde, dat Dr. K. tegen de Agende was, en zich niet aan deze zou onderwerpen, als hij eene beroeping in Duitschland ontving, werden de preekstoelen in de geheele Rhijnprovincie voor hem gesloten. Hij ging naar Nederland terug. Ondertusschen kwam een hooggeplaatst persoon naar Elberfeld en dreigde al de Predikanten van hunne betrekking te ontslaan, zoo zij de Agende niet wilden aannemen.

Toen onderwierpen zij zich en met hen een groot gedeelte der Gemeente. Anderen, zich ergerende over het gedrag hunner leeraars, en zich niet kunnende vereenigen met de nieuwe godsdienstregeling, bleven uit de kerk en brachten hunne kinderen niet meer ten doop. Dit duurde totdat in 1845 Dr. K., genezing zoekende van eene zware ziekte, naar Godesberg aan den Rhijn kwam. Hier hoorde hij van den ongelukkigen toestand dezer van alle geestelijk onderricht verstokene lieden, en daar hij nog van zijn vroeger oponthoud in Elberfeld wist, dat er veel kinderen Gods onder hen waren, die hij lief had gekregen, zoo volgde hij hun verzoek om naar Elberfeld te verhuizen en in zijn huis godsdienstoefeningen te houden.

Daar nu vele van deze verstrooide lieden zich door separatistische gedachten lieten leiden, besloot Dr. K. wetende, dat zij hem zouden volgen, zich te laten opnemen in de Geref. Kerk te Elberfeld om alzoo eene scheiding te voorkomen, vooral daar hij wist, dat het hem (eenmaal als lid der Gemeente aangenomen) door zijne betrekkingen in Berlijn niet moeilijk zoude wezen deze van de Agende te bevrijden en alzoo alle reden tot scheiding weg te nemen⁶.

„Toen ging ik,” zoo verhaalt hij zelf, „tot de Predikanten in Elberfeld en zeide tot hen: Ik zal lid worden van uwe Gemeente, wilt gij mij opnemen en samen met mij werken, dan zal ik er voor zorgen, dat wij vrij komen van de Agende. Hiermede waren zij tevreden, zij wilden mij aannemen als vierde Predikant. Ik beloofde dus lid te worden van de Geref. Gemeente en te onderwijzen volgens Gods Woord en den Heidelbergschen Catechismus. Toen ik nu lid geworden was, kwamen diezelfde Heeren bij mij en zeiden: Ik mocht nu geene oefeningen meer houden in mijn huis⁷, ik moest mij

6 Hij verklaarde dan ook bij zijne aanneming tot lidmaat, zich niet aan de Agende te willen onderwerpen. Tot dit voorbehoud was hij gerechtigd. Immers, zoo iemand tot eene gemeenschap toetreedt, kan hij dit naar zijn goedvinden, onder ieder voorbehoud doen; zoo men echter eenmaal zich onderworpen heeft aan bepaalde wetten, dient men die te eerbiedigen waar die toegepast worden. – Dat hij zelf vrij was van alle separatistische gedachten, blijkt genoegzaam uit I. A. 55. Zoo lezen wij bl. 246: „dat zij mijnen stap niet als voor mij, of als geïsoleerd te beschouwen hadden, maar geschied om alle separatie te voorkomen, en om de Kerk te Elberfeld te verlossen van hetgeen zoo op alle gewetens drukt;” en bl. 248 lezen wij als woorden van Krummacher: „Dass jede Tendenz einer Sectenbildung ihm fremd sei, ist nunmehr hinreichend konstatiert;” en verder bl. 278: „Mijn streven is nu om de Elberfeldsche kerk van de Agende vrij te krijgen, en dan ben ik van eene latere zorg; maar nog eens, ik leef bij den dag, en mik op het hart”. En wat de Gemeente dacht, zie bl. 249: „In de Gemeente is de stemming nu verbazend voor mij toegenomen, vooral nu bekend is geworden hoe ik ben aangenomen, en wat ik beoogd heb.” Dat de Predikanten hem in de Gemeente wilden opnemen alleen om hem in hunne macht te krijgen, vermoedde hij aanvankelijk niet, spoedig werd hem dit duidelijk, zie bl. 251: „Zij zullen (*niet ik*) niet rusten voordat zij verzekerd zijn, dat zij er mij uit hebben, dat heb ik duidelijk gevoeld.” – Op welke wijze zij dit trachtten te doen zie o. a. de brieven van 24 Nov. 1846, 19 Febr. 1847 en het volgende schrijven. Wie durft het ondernemen de stukken dienaangaande in de Archieven van Berlijn, Elberfeld, Coblenz enz. te zoeken en te verzamelen om het netwerk dezer intrigues te ontwarren en aan het daglicht te brengen?

7 Deze oefeningen werden bezocht door degenen, die zich niet aan de Agende hadden willen onderwerpen, en wachtten tot het Dr. K. zoude gelukken de Kerk van deze vrij te maken.

aan hen onderwerpen. Zij wilden mij de schoonste plaats van geheel Duitschland geven, (zij wisten namelijk, dat ik veel van de natuur hield), maar Elberfeld moest ik verlaten: Wat, antwoordde ik, is dat nu woord en trouw? „Daar hebben wij niets meê te maken. Gij zijt nu in onze handen.” Nog niet, zeide ik, wat moet dan worden van die arme menschen? „Och, met die kan men toch niets beginnen, die hebben de walg gekregen aan de waarheid, 't is onmogelijk om die weer op den rechten weg te brengen.” Welnu, mijne Heeren, zeide ik, dan moogt gij uwe beproefde geloovigen weiden, ik die menschen, die op geenen rechten weg meer te brengen zijn, de verstrooide schapen. En nu verhaalt Dr. K. verder, hoe hij en zijne vrienden door deze Predikanten vervolgd werden, hoe zij trachtten de menschen, die iederen Zondag bij hem aan huis kwamen, uiteen te drijven en de Regeering op te stoken, totdat de Koning van Pruissen, gehoord hebbende van deze verstrooide leden der Gereformeerde Kerk te Elberfeld, hun ter hulp kwam, door het zoogenaamde „Religionspatent,” waardoor alle Gemeenten het recht verkregen zich te ontdoen van de Agende, die zooveel strijd had veroorzaakt. Wonderlijk was het, dat nu niet ééne der Geref. Gemeenten *ten volle*⁸ gebruik maakte van dit recht, ook niet de Geref. Gemeente in Elberfeld noch hare Predikanten, die zich eerst zoo hevig verzet hadden tegen de invoering der Agende⁹, behalve Dr. K. en zijne vrienden, die getrouw bleven aan de *oude* leer der Geref. Kerk. Hadden al de Gereformeerden gebruik gemaakt van dit Religionspatent, zooals hun dit vrij stond te doen, dan ware alles bijeen gebleven, één geheel als van ouds. Nu echter trad het grootste gedeelte der Gereformeerden te Elberfeld (en in andere plaatsen) tot de zoogen. Geünieerde Kerk toe, terwijl de overigen¹⁰ in de Kerk hunner vaders bleven, en daar geen Predikant het met hen hield, werd Dr. K. door hen beroepen en in het herdersambt bevestigd. Deze Gemeente bleef dus bij de oude formulieren, den Heid. Catechismus, de Kerkordening van Jülich, Cleve, Berg¹¹. In den beginne werden dan ook alle stukken door de Regeering uit Berlijn geadresseerd: Aan de Gereformeerde Gemeente te Elberfeld, in handen van Ds. H. F. K.; zij werd niet anders genoemd dan de „Geref. Gemeente.” Later, alleen om verwarringen te voorkomen, noemde zij zich de *Nederl. Geref. Gem.*, daar zij naast de Geloofsbelijdenis hunner vaders ook de Nederlandsche, die van Guido de Brès, hadden aangenomen. Was hierdoor nu eene nieuwe Gemeente gesticht of was het de oude? Het was de oude. (Eigen antwoord van Dr. K.)¹². Hoe zeer Dr. Kohlbrügge het betreurde, dat zijne Gemeente niet behoorde tot de groote Staatskerk, zal uit het volgende nog duidelijker worden. Een zijner vrienden, lid der Ned. Geref. Gem. te Elberfeld, was bekend geworden met de Vrije Kerk te Genève, en deelde wat hij aangaande haar vernomen had aan Dr. K. mede, terwijl hij daarbij duidelijk (als zijne meening) liet blijken, dat die Gemeente gelijk ware aan de Ned. Geref. te Elberfeld. Toen zeide Dr. K.: „Weet gij wel, wat het verschil is tusschen de Kerk te Genève en de onze?” „Neen!” Dr. K.: „Zij zijn blijde, dat zij niet tot de Staatskerk behooren, maar ik betreur het en zoude gaarne tot deze overgaan, zoo ik maar kon.”

Eenigen meenen, dat dit thans geschieden kan, daar op vele plaatsen (vooral in de Rhijnprovincie) en zoo ook te Elberfeld het gebruik der Agende in de Staatskerk door de Regeering niet meer in haar geheel wordt gehandhaafd, maar deze naar eigen goeddunken laat handelen. – Dit is

8 Eenigen namen de zoogen. kleine Agende aan.

9 Wij hebben boven reeds vermeld, hoe zij uit vrees zich toch onderwierpen, en (zie I. A. 55. bl. 245) daarbij bleven, want zeiden zij: Dat doen wij niet, dan zoude het wel heeten, dat wij gezondigd hadden!

10 Had Dr. K. (zie bl. VI) vroeger gezegd: „Het aantal hoorders doet er niet toe”, zoo toonde hij dit ook later in de Gem. te Elberfeld. Zie I. A. 53, bl. 273: „De aandrang om zich hier aan de Gemeente aan te sluiten wordt al sterker; wij snijden zooveel als mogelijk is af, en laten alleen toe wat zielsbehoefte openbaart.”

11 Zie I. A. 55, bl. 254: Wij krijgen eene Geref. Kerk, onafhankelijk van den Staat, en van de Landskerk. – Mijne ambtsverrichtingen worden met die der overige Predikanten gelijk gesteld en erkend. Wij houden de oude belijdenissen, formulieren enz. De Koning moet zeer ingenomen zijn met hetgeen wij willen. (Zie de noot bij II. A. 33).

12 Het verzoek van eene afgescheidene, Gemeente te Middelburg, om bij zijn leeraarsambt te Elberfeld ook dat van hunne Gemeente te aanvaarden, wees hij af, daar zij eene gesepareerde Gemeente was (II. C. 131).

waar, maar zeker ook, dat de Regeering ieder oogenblik het recht heeft, de teugels, die zij *stilzwijgende* heeft laten vallen, weêr in de hand te nemen naar goeddunken en dan (evenals schrijver dezes te Berlijn en andere plaatsen heeft gezien) krucifix, altaar en brandende kaarsen met al de verordeningen der Agende (die Dr. K. eene brug voor de Roomsche Kerk noemde; zie ook de Samenkomsten van J. L. Bernhardt: „De Roomsche Krummacher” en II. B. 75, bl. 10) in de kerken zullen gebracht worden. – Dit recht echter heeft de Regeering niet ten aanzien der Ned. Geref. Gemeente te Elberfeld.

Toch waren en zijn er steeds nog velen, die de Ned. Geref. Gem. te Elberfeld „eene gesepareerde”, „eene afgescheidene,” noemen. Het oordeel van dezen echter is, zooals wij boven gezien hebben, *onjuist*. Het antwoord op de volgende vraag moet den strijd beslissen. Is de Ned. Geref. Gem. naar het oordeel der Regeering dier landen eene gesepareerde, of is zij het eenige overblijfsel der aloude Geref. Kerk in die landen, zooals zij vóór de Agende bestond? Het antwoord is zonder tegenspreken: Zij is niet gesepareerd, *zij is de oude Geref. Kerk*. En het bewijs: 1°. In 1853 zou de Zeer-Geleerde J. Wichelhaus, Licentiaat en Privaatdocent aan de Universiteit te Halle, tot Hoogleraar aan deze Hoogeschool benoemd worden. De Faculteit echter bracht o. a. vooral dit hiertegen in, dat Zzg. als een vriend van Dr. K., het hoofd eener „gesepareerde partij”, tot separatisme geneigd was, en verzocht den minister von Raumer, om deze en andere redenen de benoeming te weigeren. De minister maakte den Heer Wichelhaus met de bezwaren der Faculteit bekend, om hem alzoo gelegenheid te geven, deze „overtuigend te weerleggen.” In zijn antwoord op dit schrijven erkende de Heer W.: dat hij een vriend van Dr. K. is, dat zijne werken hem in de diepste aanvechtingen hadden getroost en opgericht, dat velen van zijne familieleden en vrienden leden der Ned. Geref. Gem. zijn, dewelke echter *ten onrechte* eene „gesepareerde partij” wordt genoemd, daar zij uit leden bestaat, die in het jaar 1835 de *oude* kerkelijke rechten van gene provincie uitdrukkelijk hadden voorbehouden¹³. En de Regeering, die eene „overtuigende weerlegging” had gevraagd was voldaan, en de Heer W. ontving in antwoord op zijn schrijven de benoeming tot Hoogleraar aan de Hoogeschool te Halle. 2°. In die landen, welke na het jaar 1846 met Pruisen vereenigd werden, zooals het koninkrijk, thans de (provincie) Hannover met Oostfriesland, werd de Agende niet ingevoerd, zoodat in deze landen de oude Geref. Kerk bleef bestaan. Wanneer nu leden der Ned. Geref. Gem. te Elberfeld het leeraarsambt in eene andere Gemeente wenschen te aanvaarden, zoo staan deze landen voor hen open, zonder dat zij eene andere geloofsbelijdenis, dan die der Ned. Geref. Gem., of de Agende moeten erkennen, terwijl degenen, die Predikant wenschen te worden in de oude provinciën van Pruisen, waar de Agende werd ingevoerd, eerst *moeten* beloven zich aan deze te onderwerpen¹⁴. Hieruit blijkt, dat de Regeering erkent: a) dat de Ned. Geref. Gem. te Elberfeld geene gesepareerde Gem. is; b) dat zij is de oude Geref. Kerk, gelijkstaande aan de Geref. kerken in Hannover, Oostfriesland enz.; c) dat de geünieerde Kerk, de Staatskerk, niet gelijk is aan deze, en dus niet meer de oude Geref. Kerk is, maar eene nieuwe kerkelijke gemeenschap. – Waar zulke bewijzen spreken worden verdere betoogen overbodig!

Alzoo had de Heere het gebed van Dr. K. verhoord, en was hij langs den wettigen weg, op eene wettige wijze, zonder separatist te worden, leeraar in eene Geref. Gem., en alhoewel het zijn vurige wensch was, in Nederland te blijven en zijne krachten aan zijn vaderland te wijden, de Heere had het anders gewild, Elberfeld zou zijn werkkring wezen. Van deze plaats uit verspreidde zich nu het

13 Zie II. C. 94 en 79, bl. 1.

14 Zoowel het eene als het andere geval heeft zich bij herhaling voorgedaan. Ook in al de andere landen, waar leerlingen of leden der Gemeente van Dr. K. tot het herdersonambt wenschten te worden toegelaten, werd dit nimmer geweigerd, en nergens eischte men, dat zij nog eens en op eene andere wijze, dan waarin zij waren opgevoed, belijdenis des geloofs zouden doen.

Woord des Evangelies van den Noord- tot den Zuidpool (K), en is de geestelijke opwekking die in vele landen volgde, voor een groot gedeelte ook aan zijne woorden, die de Heere hem in den mond gaf, te danken. Om dezen zijnen invloed, die het machtigst gewerkt heeft en nog werkt in Nederland, Duitschland en Boheme, nader aan te toonen, hebben wij deze lijst van werken en geschriften samengesteld, niet om Dr. K., een in zich zelven zwak en zondig mensch, te roemen en te verheffen¹⁵, maar den Heere alleen, die zulke groote dingen gedaan heeft door een man, veracht, versmaad en bijna vergeten, daarbij nog zwak van lichaam, dat in den aanvang van zijn optreden wel niemand het voor mogelijk zoude gehouden hebben, dat hij het 72ste jaar zijns levens zou bereiken.

Zoo hebben wij dan, zoover ons dit mogelijk was, uit de verschillende landen bijeengebracht, al wat door hem in die talen direct werd geschreven of door anderen werd vertaald, en daarbij hebben wij gevoegd eene opsomming van die tijdschriften of andere boekwerken, waarin hij of zijne werken werden beoordeeld, om daarmede zoowel zijnen vrienden een genoegen te doen, als ook om eene kleine bijdrage te leveren tot de levensgeschiedenis van Dr. K.¹⁶, en dengenen eenen wegwijzer te bieden, die met deze nader kennis wenschen te maken. Met alle onpartijdigheid hebben wij zoowel het goed- als het afkeurende in deze lijst opgenomen, overwegende, dat een ieder der geachte lezers vrij moet zijn in de vorming van zijn oordeel, als ook, dat de geest van iemand niet minder blijkt uit den lof zijner vrienden, dan uit de afkeuring zijner tegenstanders. Dat deze lijst allesbehalve volledig is, daarvan is niemand meer overtuigd dan wij zelven; wij wenschten evenwel, na 2½ jaar verzameld te hebben, niet langer met de uitgave te wachten, om aan den wensch van velen te voldoen. Wij meenen echter nog bijzonder daarop te moeten wijzen, dat wij hier slechts die boekwerken hebben vermeld, welke van Dr. K. zelven en van zijn eigen werk spreken. Zoo ontbreken dan ook geheel en al de stukken, die over Kohlbrüggianisme, Kohlbrüggianen en Neo-Kohlbrüggianen handelen. Immers deze hebben geene betrekking op Dr. H. F. Kohlbrügge, want eene leer, die volgens hem Kohlbrüggianisme genoemd kan worden, bestaat er niet, en zoo er ergens eene vereeniging of secte mocht wezen, wier aanhangers *zich zelven* den naam van Kohlbrüggianen of Neo-Kohlbrüggianen geven, zoo hebben deze zeker niets met Dr. H. F. K. te maken, al mogen zij zich met zijnen naam noemen, daar Kohlbrügge zelf niets meer zou verfoeid hebben, dan dat eenige zijner vrienden, onder de banier zijns naams, zich als eene secte of iets dergelijks gescheiden zouden hebben van het groot geheel der Kerk. Eene dergelijke partij bestaat dan ook niet¹⁷.

15 Dr. K. zeide eens: De beste levensgeschiedenis van een beroemd man is die, welke niet diens wijsheid en werken roemt, maar alleen dat, wat de Heere door hem gedaan heeft; alzoo te prijzen des Heeren genade, barmhartigheid en macht, aan hem bewezen, of met andere woorden: de mensch niets, God alles.

16 Tot nu toe bestaat er, wat de geschiedkundige feiten betreft, nog geene slechts eenigszins voldoende levensschets van Dr. H. F. K. Zijn geestelijk leven echter kan o. i. in korte woorden nimmer beter worden geschetst, dan dit geschied is door Ds. J. Künzli, zijn opvolger te Elberfeld, in eene leerrede, gehouden den Zondag na het overlijden van zijnen leeraar en vriend. (II. C. 114).

17 Toen wij eens iemand van „Kohlbrüggianen” hoorden spreken, vroegen wij wie dan toch eigenlijk daarmede bedoeld werden. Men noemde toen eenige Predikanten in ons land, die onder dezen naam eene vereeniging zouden gesloten hebben. Wij verzochten de bedoelde Predikanten, ons nader hieromtrent te willen inlichten, en ontvingen het antwoord, dat zij zich zelven nooit Kohlbrüggianen genoemd hadden, maar dat zij de werken van Dr. H. F. K. gelijk duizenden andere hoogachtten, terwijl het God heeft behaagd hen of door het persoonlijk onderwijs van Kohlbrügge of door het lezen zijner geschriften tot de kennis der waarheid te brengen en hunne voeten te zetten op den weg des levens, en zoo zijn en blijven de geschriften van Dr. K. hun tot onderwijzing en vertroosting. Dit is tusschen hen een band van persoonlijke vriendschap geworden. — Eene bijzondere partij, kerkelijk of politiek, vormden zij echter niet, een ieder van hen stond volkomen onafhankelijk van den ander, en het zoude het grootste onrecht wezen hen allen gezamenlijk of ook Dr. K. verantwoordelijk te stellen voor de daden of woorden van één of meerderen uit hen. Hun eenig streven is om de Kerke Christi met Gods hulp in Nederland uit te breiden, alleen door Zijn Woord zuiver en waar te verkondigen, zooals Dr. K. dit gedaan heeft. Wil men hen nu, omdat zij erkennen, dat de inhoud van des Heeren Woord, overeenkomstig de belijdenis der Gereformeerde Kerk in de werken van Dr. K. is uiteengezet, en zij daarom die onderzoeken en verspreiden, Kohlbrüggianen noemen, hen alzoo tot eene

Thans rest nog een verklarend woord bij de opdracht te voegen, die aan deze voorrede vooraf gaat, en de reden te ontvouwen, waarom wij juist aan deze drie personen dit werk toewijdden.

Wij vermeldden reeds in het kort het alom bekende feit, dat Dr. K. willekeurig belet werd lidmaat te worden der Ned. Geref. Gem., wier Geloofsbelijdenis ook de zijne was, en hem aldus de preekstoel, en alzoo het verkondigen van Gods Woord, waarnaar zijne ziel dorstte, tot opbouwning der Gemeente, die hij liefhad, werd geweigerd. Geen wonder, dat vele van zijne vrienden, die langzamerhand al vermeerderden van den beginne des strijds af, getracht hebben het onrecht hem aangedaan weder te herstellen en de regeerende machten tot herroeping der onrechtvaardige behandeling, hem aangedaan, te bewegen¹⁸. Onder al degenen, die hunne krachten hiervoor inspanden, dient in de eerste plaats de Heer E. H. Kol genoemd te worden, die voornamelijk te Utrecht, maar ook in verscheidene andere plaatsen van ons land, herhaaldelijk de Predikanten of den Kerkeraad zocht te bewegen of Dr. K. als leeraar te beroepen, of hem toch slechts eene enkele preekbeurt in hunne kerken aan te bieden, en hem alzoo als een broeder en medelidmaat van eene en dezelfde Kerk te erkennen¹⁹. Zijne tallooze bemoeiingen mochten echter haar einddoel niet bereiken, al waren zij ook niet zonder goede gevolgen. Zoo gebeurde dan niets van dien aard tot in het jaar 1855, toen de oudste zoon van Dr. K., die destijds zwak en lijdende was, zich te Vianen vestigde. „Zijne vrouw M. H. B. geb. *Baronesse von Bode*, alleen gedreven door het gevoel van recht en gerechtigheid, wenschte, dat haar schoonvader, die door de vijanden verstooten was, en aan wien men het lidmaatschap in onze Kerk niet gunde, terwijl men het wel gunde aan ieder ander, die het begeerde, zoude optreden in eene Ned. Geref. Gemeente, opdat alzoo²⁰ het onrecht zou hersteld worden. Om dit doel te bereiken stelde zij zich in verbinding met den Predikant van Duyl te Vianen (toenmaals de oudste leeraar in de Geref. Kerk), en het mocht haar gelukken hem van de noodzakelijkheid eener herstelling op bovengenoemde wijze te overtuigen. Zoo werd dan het gebed tot God en de hartewensch van Dr. K. (en van velen) vervuld, toen hij op 29 Juni 1856 in de Kerk te Vianen eene beurt (door bovengen. Pred. afgestaan) mocht vervullen, voor het eerst in eene Ned. Geref. Gemeente²¹. Toen alzoo één het gewaagd had de deur te openen, het ijs te breken, volgden vele anderen, die Dr. K. hunnen preekstoel aanboden, en hij trad daarna nog herhaaldelijk op in vele plaatsen van ons land als te Amsterdam,

partij in de Gemeente stellende, zoo wijzen zij hen, die zulks doen, met eene goede conscientie op de bestraffing des Heil. Geestes in I Cor. 1 vs. 10 vv. en 3 vs. 3 vv., terwijl zij, waar hun die naam „Kohlbrüggianen” als een scheldnaam gegeven wordt (evenals te Antiochië de naam Christenen als een scheldnaam werd gebruikt), dien naam met blijdschap aanvaarden, en er eene eer in stellen dien te dragen. – Zoo strijdt dan nu ook degene, die hen Neo-Kohlbrüggianen noemt, tegen alle logica; want ook verondersteld, dat hun doen in strijd is met wat Dr. K. geleerd en gepredikt heeft, zoude het toch eerst een vereischte zijn, dat zij zich zelve naar dien naam noemden, voordat anderen (overtuigd dat hunne prediking strijdt met die van Dr. K.) hen met recht Neo-Kohlbrüggianen kunnen schelden. Nu zij zelve zich echter niet dien naam gegeven hebben, ware het veel meer logisch (blijvende bij de bovengen. veronderstelling) hen voor „strijders tegen Gods Woord“ te verklaren, daar Dr. K. niets anders dan dit leerde en geene bijzondere leer kende, maar bleef bij de geschriften der Hervormers en al de 37 Artikelen. Al wie hen dus Neo-Kohlbrüggianen noemt (hoezeer hij ook overtuigd mag wezen, dat zij niet met Dr. K. overeenstemmen) of Kohlbrüggianen in eene andere beteekenis, dan waarin zij zelve dien naam gaarne willen dragen (zie boven) begaat de logische fout van te beweren, dat Dr. K. er eene eigene leer op nahield. Althans doet hij het toch zoo voorkomen, alsof dit zijne meening ware, en beschuldigt hij dus nog dien man in het graf, vergiet alzoo onschuldig bloed en zondigt tegen het 9de gebod. Dit moge een ieder bedenken, die dat woord uitspreekt.

18 Dit mocht niet geschieden. Zie o. a. I. C. 93 en 105.

19 Op deze plaats kunnen wij door vermelding van feiten niet nader hierover uitweiden. Bij eene andere gelegenheid hopen wij echter hierop terug te komen, daar het een eigenaardig licht werpt op den toestand der Kerk in deze dagen.

20 Zie hierover I. C. 108.

21 Dit word ons door een vriend, die deze tijden heeft beleefd, alzoo medegedeeld Dr. K. sprak naar aanleiding van Gen. 3. (Zie I. A. 25 en I. C. 93 noot).

Utrecht, Delft, Hilversum, Nichtevecht, Raamsdonk, Loosdrecht, Scheveningen, Maassluis, Delfshaven, Bleskensgraaf, Fijnaart, enz.

Uit een brief door Dr. K. geschreven, toen hij voor het eerst in eene der Kerken der Nederd. Herv. Gem. te Amsterdam optrad, geven wij het volgende uittreksel: Reeds herhaaldelijk had Dr. Kuyper hem zijnen preekstoel aangeboden, en eindelijk besloot hij om verschillende redenen, ofschoon hij zwak en lijdende was, van dit vriendelijk aanbod op 12 Nov. 1871 gebruik te maken. Hij schrijft: „Ik schreef om eene avondbeurt, de keus van de Kerk liet ik aan hem (Dr. Kuyper) over, als het maar de meest tochtvrije en het gemakkelijkst te bepreken Kerk was. Ik dacht dat was de Oude Kerk. Hij antwoordde: de Oude Kerk ging niet, hij had de Zuiderkerk voor mij besproken. Hoe zag ik daarin vooraf des Heeren hand. Zie maar de gelegenheid: *De Herst. Luth. Kerk*, gracht, eene rij huizen, *de Zuiderkerk*; dus vlak tegenover die Kerk, waar men mij voor 44 jaren uitgestooten had. (Hij vertrok dus naar Amsterdam met een ziek lichaam enz.). Zaterdag stond ik op het Domine's-briefje – het wat op verzoek van Kuyper geheim gehouden ... Maar als een loopeind vuur ging het dadelijk door die groote stad. Zaturdags was ik met Kuyper die kerk gaan zien – eene heerlijke kerk, voor mij als geschapen. De Domine praatte met de kosters-vrouw over het beschikken van plaatsen, en ik zeide: Wat bespreekt gij daar, immers bijna niemand kent mij hier, ik reken op 200 of hoogstens 400 toehoorders; – hij antwoordde: dat zult gij zien. Zondags was reeds eene menigte voor de middagbeurt in de kerk om over te blijven zitten, – ten vier ure kon er geen mensch meer in, ofschoon de dienst eerst half zes begon en ik eerst te 6 uren optrad. De Gemeente begon om half zes te zingen Ps. 89 v. 7: „Hoe zalig is het volk, dat naar Uw klanken hoort” – zoo hoorde ik het voor 50 jaren zingen! Toen werd uit Ps. 68 v. 1 tot 25 voorgelezen. Daarna werd er gezongen Ps. 27 v. 7: „Zoo ik niet had geloofd, dat in dit leven.” Dan werd uit Joh. 10 voorgelezen, en toen ik naar en op den kansel ging, zong men Ps. 96 v. 4, 5, 6. Zoo stond ik voor het eerst in mijn leven op den Amsterdamschen Gereformeerden kansel; maar welk eene schaar zag ik voor en om mij. Bij drie duizend menschen, allen met even gespannen aandacht. Aandoening kwam er niet bij mij op, wel een sterk gevoel van liefde. Ik overzag de schaar vóór mij en rechts en links met een vriendelijken blik; het was mij niets vreemds, maar ik gevoelde mij dadelijk te huis en als onder de mijnen. Mijn tekst was Ps. 68 v. 20, 21. Indeling na tusschenzang Ps. 72 v. 7. 1) Een vreugdekreet uit de diepte (Geloofd zij God). 2) Ben heilig verbaasd staan bij zoo vele gunstbewijzen zonder ophouden (Hij overlaadt ons dag bij dag). 3) De grond ligt vast (Die God is onze zaligheid). 4) Hier moet elke twijfeling zwijgen, en voor wie is Hij, wat Hij is (Die God is ons een God van volkomene zaligheid) ... Hierop werd gezongen Gez. 184 v. 4: „Nooit kan 't geloof te veel verwachten,” enz. 5) Bij het sterven alle deuren, om uit dit leven te komen, gesloten, – slechts ééne deur in den hemel open (Bij den Heere Heere, zijn uitkomsten tegen den dood). Slotzang Ps. 146 v. 3: „Zalig hij die in dit leven.” – Twee volle uren gepreekt, de stem verzwakte niet, en ik heb van niets hinder gehad.

De preek moet er geweldig en weldadig ingeslagen hebben, zoo ik vernam. – Dinsdag vroegen zij mij in de Schotsche Kerk tegen Donderdag, maar ik wilde weer weg, wat men ook deed om mij te houden. Het is treffend, dat en hoe menigeen zich nog alles herinnerde van mijn lijden voor 44 jaar ... Heden (Elberfeld) preekte ik over Ps. 9 v. 2, 4, 10, 11 enz. –

Te Utrecht, in die plaats, waar hij het meest had moeten lijden, was het hem vergund, drie malen het preekgestoelte te beklimmen. Het eerst in 1863, toen Ds. Jorissen, gedreven door het gevoel van recht en gerechtigheid, hem aldaar den kansel aanbood, en wel voor eene weekbeurt, opdat al de leden van den Kerkeraad tegenwoordig zouden kunnen wezen, om alzoo te betoonen, dat zij erkenden

de onrechtvaardige behandeling, die Dr. K. voor 30 jaren aan deze plaats had ondervonden. En zoo geschiedde het dan ook.

De volkomene herstelling van, het onrecht, Dr. K. aangedaan, was echter ook hierdoor nog niet geschied, wel had hij als een vreemde den predikstoel mogen beklimmen, maar ook als een lid der Ned. Geref. Kerk moest hij door het volk beschouwd worden, en dit kon langs geenen anderen weg beter geschieden, dan dat hij als leeraar werd beroepen in eene der Ned. Geref. Gemeenten.

Om dit werk, de herstelling van Zijnen dienaar in zijne rechten, ten uitvoer te brengen, behaagde het den Heere eenen anderen Zijner getuigen als middel te gebruiken en wel Ds. G. J. Gobius du Sart. Als de eerste, die reeds bij zijn voorstel in de Domkerk te Utrecht het waagde openlijk te getuigen van het onrecht Dr. K. aangedaan, was hij dan ook meteen door de vijanden van Gods Woord, die het bestuur in handen hadden, geteekend als een oproermaker, en de strijd begon ook voor hem aanstonds, in zijne eerste Gemeente te St. Jansga in Friesland. Hoe hij aldaar werd geschorst, en de Heere uitkomst gaf door het gebiedende woord van Z. M. den Koning, en wat zijn lijden aanbracht voor de geheele Kerk is genoegzaam bekend. Met hoeveel zegen hij in zijne Gemeente gewerkt heeft, hoe heden (bijna 26 jaren nadat hij deze plaats verliet) zijne woorden nog in veler geheugen zijn en blijven werken, daarvan kan men zich daar ter plaatse spoedig overtuigen. Later naar Arnhem in Zeeland beroepen en aldaar bevestigd, was hij met dezelfde kracht werkzaam, en wist hij met Gods hulp teweeg te brengen, wat al lang had moeten geschieden, n. l. dat zijn leeraar en vriend Dr. K. in eene Ned. Geref. Gemeente werd beroepen. Het was kort voor zijn overlijden in 1865²², dat hij aan eenige Kerkeradsleden van Zoutelande (een klein dorp aan de zee), waar de predikantsplaats juist vacant was, den raad gaf Ds. K. te beroepen. Zij volgden deze aanwijzing, en spoedig daarna werd in de Pastorie te Arnhem de beroepsbrief opgesteld en naar Elberfeld verzonden. Als een zijner laatste woorden zeide hij nog: „Wat zal Ds. K. zich nu verheugen, nu heeft hij een boeroep!” en kort daarna ging hij de eeuwige rustplaats in, om jubelend te zingen het lied des Lams, dat niemand leeren kan, tenzij het hem van den Vader gegeven is! Ds. K. zeide, toen hij te Elberfeld dit beroep ontving: „Nu zie ik, dat God trouwe houdt, want toen in den tijd mijner vervolging de menschen mij raadden aan de afscheiding deel te nemen, zeide ik: God zal mij mijn recht geven, al was 't in 't kleinste dorpje aan de zee!” Zoo was dan het onrecht te niet gedaan, en de schuld weggenomen, die op land en kerk lag! Zoo vervult de Heere het gebed dergenen, die om Zijn Woord in verdrukking zijn.

Opmerkingen, dienstig voor het gebruik der lijst enz.

1. De romeinsche cijfers I, II enz. geven slechts eene willekeurige volgorde van die landen, waar de werken, in deze lijst genoemd, werden uitgegeven. De onderafdeeling *A* van ieder land bevat de werken, die door Dr. K. zelf werden geschreven. De afdeeling *B*, die tijdschriften en andere boekwerken, waarin stukken van Dr. K. werden opgenomen. De afdeeling *C*, al wat tot nu toe over Dr. K. en zijne werken werd gepubliceerd (in zoover het ons mogelijk was dit alles bijeen te brengen). Dat deze scheiding, volgens den inhoud bepaald, niet in alle gevallen nauwkeurig kon worden toegepast, daar één werk dikwijls zoowel onder *B* als onder *C* had vermeld moeten worden, spreekt van zelf.

2. Ieder afzonderlijk boekwerk werd met het doorlopend nummer voorzien, en waar er bij tijdschriften enz. verscheidene jaargangen moesten vermeld worden, werden deze allen onder één nummer gebracht. Wij maakten echter hierop eene uitzondering als er eene rij van jaren lag tusschen

22 Ds. G. J. Gobius du Sart overleed 29 Mei 1865, eerst 33 jaren oud zijnde; slechts 8 jaren was het hem vergund, het Woord des Heeren te verkondigen.

twee jaargangen (die vermeld moesten worden) van één en hetzelfde tijdschrift, daar gedurende die jaren het oordeel over Dr. K. wel eens was veranderd, en alzoo het eerste niet bij het tweede kon blijven staan, of ook het werk door anderen werd geredigeerd, en om meer andere redenen. Ook werd dikwijls een voor ons doel minder belangrijk geschrift slechts in eene noot vermeld, en dus niet met een afzonderlijk nummer voorzien. Toch hebben wij, om het den zoekenden gemakkelijker te maken, deze methode slechts in enkele gevallen toegepast.

3. Als bij een werk verschillende uitgevers en verschillende jaren van uitgave vermeld worden, zijn ook verschillende complete uitgaven bedoeld, al werden deze niet afzonderlijk opgegeven. Bij de onder „Duitschland” geplaatste werken van Dr. K. noemden wij de uitgevers niet, daar thans al deze werken in het bezit der Ned. Geref. Gem. te Elberfeld zijn overgegaan of ook oorspronkelijk door haar werden uitgegeven.

4. Het teeken † wil zeggen „zeldzaam,” verdubbeld „zeer zeldzaam,” enz.

5. Waar in dit werk van Dr. K. of Dr. H. F. K. gesproken wordt, is steeds DR. HERMANN FRIEDERICH KOHLBRÜGGE bedoeld.

6. Bij de optelling van verschillende artikelen uit hetzelfde werk is de puntkomma het afscheidingsteeken.

7. Daar wij wenschten, dat dit werk zoowel in Duitschland als in Nederland zoude gelezen worden, hebben wij slechts de voorrede (die voor de Hollandsche lezers meer in 't bijzonder belangrijk is) en de afdeeling „Nederland” in de Nederlandsche taal doen drukken, terwijl de verklarende nooten bij al de volgende afdeelingen in de Hoogduitsche taal door ons werden geschreven, daar deze in al de andere landen bij onze lezers wel als bekend mag, verondersteld worden. Van ons eerste voornemen, om bij ieder land de nooten in de taal van dat land te schrijven, zagen wij af, daar wij hierdoor aan menigen lezer belangrijke mededeelingen zouden onthouden hebben.

8. Critiek hebben wij niet uitgebracht, slechts in enkele gevallen, waar het zakelijke feiten betrof, hebben wij ons veroorloofd opmerkingen te maken, waar dit met weinig woorden kon geschieden. – Waar er een pennestrijd heeft plaats gehad, werden de stukken voor en tegen, steeds naast elkander of in ééne noot vermeld.

9. In de 335 nummers van deze lijst hebben wij omstreeks 344 verschillende boekwerken vermeld, niemand echter meene, dat deze verzameling compleet is, zij is meer eene aanwijzing voor den verzamelaar, in welke richting hij zoeken moet, en eene handleiding voor degenen, die wenschen bekend te worden met het leven en de werken van Dr. K. Ook hopen wij, dat zij er, toe moge bijdragen, dat een einde kome aan de oppervlakkige oordeelvellingen, zooals velen zich niet schamen te publiceeren, steunende op enkele weinige bronnen, die zij geliefden in te zien, zonder zich een eigen oordeel te vormen. Dit, alleen is het doel der uitgave van deze verzameling, en geene andere. In de voorrede hebben wij reeds nader hierop gewezen.

10. Hartelijk dank roepen wij allen toe, die ons bij het verzamelen ondersteund hebben, en zoeken allen, die een werk te vergeefs in deze lijst mochten zoeken, of in de volgende jaren het een en ander mochten vinden, wat over Dr. K. hier of daar werd uitgegeven, ons dit wel te willen mededeelen. Mocht er dan eene tweede editie van dit werk noodzakelijk worden, dan zouden wij eene grootere volledigheid kunnen, bereiken. Met 40 à 50 uitzonderingen zijn al de werken en afzonderlijke artikelen in dezen lijst vermeld (der lijsten A, A compleet), of in de oorspronkelijke uitgave of in copie in ons bezit en kunnen die door een ieder, die er belang in stelt, worden ingezien. – Veel vindt men ook in de bibliotheek der Utrechtsche Hoogeschool, waar wij steeds de meest vriendelijke ondersteuning hebben gevonden, waarvoor wij den verschuldigten dank gaarne uitspreken.

Gebrauchsanweisung des Verzeichnisses etc.

1. Die römischen Zahlen I, II usw. bestimmen nur eine willkürliche Reihenfolge von den Ländern, in welchen die Schriften in diesem Verzeichnis genannt herausgegeben wurden. Die Unterabteilung *A* enthält bei jedem Land die Werke, welche von Dr. K. selbst geschrieben wurden. Die Abteilung *B* diejenigen Zeitschriften und andere Werke, in denen Artikel von Dr. K. aufgenommen wurden. Die Abteilung *C* alles was bisher über Dr. K. u. seine Werke publiziert wurde (in sofern es uns möglich war dieses alles zusammen zu suchen). Dass diese Einteilung nach dem Inhalte nicht in allen Fällen genau durchgeführt werden konnte, da ein Werk oft sowohl unter *B* als unter *C* hätte angeführt werden müssen, versteht sich von selbst.

2. Jedes einzelne Buch wurde unter eigener Nummer erwähnt, und wo bei Zeitschriften usw. verschiedene Jahrgänge genannt werden mussten, wurden diese alle unter *eine* Nummer gebracht. Wir machten hierauf eine Ausnahme, wenn zwei Jahrgänge *einer* Zeitschrift (die beide erwähnt werden mussten) durch eine Anzahl Jahre voneinander getrennt waren, da während dieses Zeitraumes das Urteil über Dr. K. wohl einmal veränderte und daher das Erste nicht neben dem Zweiten stehen bleiben konnte, oder auch das Werk von einem anderen redigiert wurde, usw. Auch wurde oft ein für unsern Zweck weniger wichtiges Buch nur in einer Anmerkung erwähnt und also nicht unter eine eigne Nummer gebracht. Jedoch haben wir diese Methode, um es dem Suchenden leichter zu machen, nur in einigen Fällen in Anwendung gebracht.

3. Wenn bei einem Buche verschiedene Herausgeber und verschiedene Jahre der Herausgabe erwähnt wurden, so sind stets verschiedene vollständige Auflagen gemeint, wenn diese auch nicht besonders angeführt wurden. Bei den unter „Deutschland“ genannten Werken von Dr. K. erwähnten wir den Herausgeber nicht, da jetzt alle diese Werke in den Besitz der Niederl. Reform. Gemeine in Elberfeld gelangt sind, oder auch zuerst von dieser herausgegeben wurden.

4. Das Zeichen † bedeutet „selten“, verdoppelt „sehr selten“ usw.

5. Wo in diesem Werk von Dr. K. oder Dr. H. F. K. gesprochen wird ist stets Pastor Dr. HERMANN FRIEDERICH KOHLBRÜGGE gemeint.

6. Wo verschiedene Artikel ein und desselben Werkes nacheinander aufgezählt werden mussten, ist das Semikolon das Trennungszeichen.

7. Da wir wünschten, dass dieses Buch sowohl in Deutschland als auch in Holland Leser finden möge, haben wir nur die Vorrede (die besonders für die Holländischen Leser, von Wichtigkeit ist) und die Abteilung „Nederland“ in der Holländischen Sprache drucken lassen, während die erklärenden Anmerkungen bei allen folgenden Abteilungen von uns in der Deutschen Sprache geschrieben wurden, weil diese bei unsern Lesern in allen anderen Ländern als wohl bekannt vorausgesetzt werden darf. – Unseren erst gefassten Plan, nämlich um bei jedem Lande die Anmerkungen in der Sprache des betreffenden Landes drucken zu lassen, ließen wir fahren, da wir so manchem Leser wichtige Mitteilungen entzogen haben würden.

8. Kritik haben wir nicht geübt, nur in einzelnen Fällen, wo es sich um geschichtliche Tatsachen handelte, haben wir uns erlaubt einige Bemerkungen zu machen, wo dieses mit kurzen Worten geschehen konnte. Wo ein Streit mit der Feder ausgefochten war, wurden die Artikel für und gegen, stets nebeneinander oder in einer Anmerkung erwähnt.

9. In den 335 Nummern dieses Verzeichnisses haben wir ungefähr 344 verschiedene Werke erwähnt; es glaube aber niemand, dass diese Sammlung vollständig ist, sie ist mehr ein Wegweiser für den Sammler, ihm die Richtung zu zeigen, in der er suchen muss, und eine Anleitung für diejenigen, welche das Leben und die Werke von Dr. K. kennen lernen wollen, auch hoffen wir, dass diese

Sammlung dazu beitragen möge dass der oberflächlichen Beurteilung ein Ende werde, vor deren Veröffentlichung viele sich nicht schämten, sich stützend auf einige wenige Quellen, die sie zu lesen sich bequemten, ohne sich ein eigenes Urteil zu bilden. Dieses allein ist der Zweck der Veröffentlichung dieser Sammlung und kein anderer. In der Vorrede teilten wir bereits näheres hierüber mit (Seite 9).

10. Herzlichen Dank rufen wir allen zu, die uns beim Sammeln unterstützt haben und bitten einen jeden der ein hierher gehöriges Werk vergeblich in diesem Verzeichnis sucht, oder in den folgenden Jahren irgendetwas, was es auch sei über Dr. K. findet, uns dies gütigst mitteilen zu wollen. Wenn dann eine zweite Auflage dieses Buches nötig werden möchte, so würde dieses vollständiger werden können als es jetzt ist. – Mit 40-50 Ausnahmen sind alle Werke und die einzelnen Abhandlungen, die in diesem Verzeichnis genannt werden, (die Abteilungen A, vollständig) entweder in gedruckter Auflage oder als Kopie in unserem Besitz, und liegen sie für einen jeden, der sich dafür interessiert, zur Einsicht offen. – Viel findet man auch in der Bibliothek der Utrechtschen Universität, wo wir stets die freundlichste Unterstützung fanden, wofür wir den schuldigen Dank gerne aussprechen.

I. Nederland.

A.

1. *Bij den dood van mijnen Vader. Dichtstuk.* Amsterdam, W. Wychers. 1825. †††
2. *Specimen Philologico-Theologicum inaugurale, exhibens commentarium in Psalmum XLV.* Amst. Spin. 1829.
3. *De Christelijke Banier. Een Godsdienstig opwekkingsblaadje voor krijgslieden.*²³ № 1-8. Utrecht. 1832. †††
4. *Het lidmaatschap bij de Hervormde Gemeente hier te lande mij willekeurig belet enz.* Amst. den Ouden. 1833.
5. *De Heerlijkheid der Gemeente van Christus. Leerr. over Ps. 45 v. 14-16.* U. h. H. door J. H. Albrecht. Amst. Ruyzendaal. 1834.
6. *Ellende en Verlossing, etc. Leerr. over Rom. 7 v. 14.* U. h. H. door J. H. Albrecht. Amst. Ruyzendaal. 1834. U. h. H. door den auteur zelf, 1836. 3de druk. Zie I. B. 90.
7. *Leerrede over Ps. 65 v. 5.* U. h. H. Amst. Ruyzendaal. 1835.
8. *Het zevende Kapittel van den Brief van Paulus aan de Romeinen in eene uitvoerige omschrijving.* U. h. H. door H. van Heumen. Amst. Ruyzendaal. 1840.
9. *Betrachting over het eerste Kapittel van het Evangelium van Mattheüs.* U. h. H. door H. van Heumen. I. Ged. Amst. Ruyzendaal. 1842. II. Ged. Rotterd. Bruining. 1845; 2de druk. Utrecht, J. J. H. Kemmer 1860, met voorrede en aantekeningen van J. J. Gobius du Sart.
10. *Opleiding tot het recht verstand der Schrift voor Eenvoudigen, die Gods Woord onderzoeken*²⁴. Utrecht, Broese. 1845.

Inhoud: Gen 4 v. 7; 1 Sam. 13; 23 v. 6; 2 Sam. 19 v. 23; 2 Kon. 2 v. 9 en 10; 13 v. 14; 13 v. 21; 13 v. 19; 2 Chr. 32 v. 25, 31; Ps. 6; 22 v. 17; 109 v. 8; Spr. 24 v. 11, 12; Pred. 11 v. 9; 7 v. 16, 17; Mal. 4 v. 6; Matth. 11 v. 3, 7, 8; 12; Mark. 8 v. 34, 38; Luk. 10 v. 22; 13 v. 16; 15 v. 7; 9 v. 54 met 2 Kon. 1 v. 9-15; Joh. 21 v. 15-17; 12 v. 44, 45; 15 v. 5-7 en 10; 15 v. 3; 17 v. 22; 3 v. 34 en Matth. 12 v. 28; Hand. 3. v. 19-21; Rom. 5 v. 5; 3 v. 31; 1 Cor. 1 v. 30; 3 v. 21-23; 4 v. 10; 12 v. 23, 24; 2 Cor. 5, v. 1-4; 3 v. 13, 14; 3 v. 16; 3 v. 18; Gal. 4 v. 22-25; Col. 2 v. 14; 2 v. 9; 2 v. 6; 2 Thess. 3 v. 2; 1 Tim. 3 v. 16; Tit. 3 v. 14; Hebr. 9 v. 13,14; 1 v. 6; 10 v. 36; 11 v. 39, 40; 13 v. 8-15; Jak. 4 v. 5; 4 v. 11; Jud. v. 6; Openb. 20.
11. *Over den vijftigsten Psalm.* Amst. Spin en Zn. 1846, Scheffer en Co. 1887.
12. *Twaalf Twaalfstallen Leerredenen.* U. h. H. (met enkele uitzond.). Amst. Spin en Zn, 1847-62²⁵.

23 De naam van Dr. K. is op den titel niet vermeld. Zie: Beoordeeling J. Schröter „Leer des Bijbels” I. C. 94.

24 Geschreven door Dr. K. op verzoek van Mr. Groen van Prinsterer. Zie over dit werk: „Eenvoudige Dichtregelen uit de nagelaten werken van J. L. Bernhadi.” Gouda 1874. pag. 43.

25 Deze leerredenen werden ook afzonderlijk verkrijgbaar gesteld, dit is de reden waarom men in den handel zoo vele enkele preeken vindt, die men dikwijls voor eene bijzondere uitgave zou kunnen houden, vooral daar eenigen ook op andere uitgevers overgingen en van een nieuwen omslag werden voorzien, zooals „Opgevaren ten Hemel”, Luk. 10 v. 25-29; Formulier van het Heilige Nachتماال aan J. Jansen en M. Melder enz.

I.* Job 17 v. 26. 2 Chr. 29 v. 27 ^b . Hebr. 12 v. 22-24. Hand. 9 v. 31 ^b . Joh. 1 v. 18. Rom. 8 v. 28. 1 Kon. 6 v. 23. Rom. 5 v. 9. Ps. 51 v. 8. Ps. 68 v. 20, 21. Num. 6 v. 23-27. Hebr. 12 v. 14.	II. Micha 4 v. 8. Rom. 6 v. 2. Rom. 6 v. 15. Rom. 9 v. 18. Matth. 6 v. 9, 10. Gen. 32 v. 31. Luk. 9 v. 28-36. Jos. 24 v. 14-27. Ps. 138 v. 8. Gal. 4 v. 30. Gal. 4 v. 27. Filip. 1 v. 11.	III. † Openb. 1 v. 18. Ef. 2 v. 10. Gal. 3 v. 13. Gal. 5 v. 24. Ps. 149 v. 4. Joh. 11 v. 1-43. Jes. 40 v. 28-31. 1 Joh. 3 v. 9. Hebr. 13 v. 20, 21. Luk. 3 v. 21, 22. Ps. 84 v. 12. Openb. 21 v. 5-7.	IV. Mark. 16 v. 16. Tit. 2 v. 11-14. Rom. 8 v. 8-11. Hebr. 9 v. 27, 28. Ps. 130 v. 7, 8. Hebr. 10 v. 19-23. 2 Cor. 3 v. 17. Hos. 14 v. 9. Rom. 6 v. 6 ^a . Rom. 6 v. 6 ^b . Ezech. 36 v. 27. 1 Joh. 2 v. 6.
V. Colos. 2 v. 10-12. Rom. 6 v. 3, 4. † Luk. 24 v. 13-25. Luk. 24 v. 25-35. Gal. 5 v. 16, 17. Ps. 84 v. 5. Gal. 4 v. 21-31; 5 v. 1. Hebr. 4 v. 14-16. Hebr. 5 v. 8, 9. Ps. 110 v. 4. Ps. 40 v. 7-9. Rom. 6 v. 19.	VI. Luk. 1. v. 5-13. Luk. 1 v. 14-16. Luk. 1 v. 17. Luk. 1 v. 18-25. Matth. 25 v. 14-30. Jes. 56 v. 2. Exod. 20 v. 7. Exod. 20 v. 17. 1 Timoth. 1 v. 15 ^a . 1 Timoth. 1 v. 15 ^b . Joh. 10 v. 27-30. Matth. 22 v. 4-14.	VII. Deut. 33 v. 2. Gen. 15 v. 7-17. Luk. 11 v. 33-36. Matth. 2 v. 17, 18. Joh. 6 v. 40. 1 Joh. 2 v. 15. Gen. 3 v. 15. Gen. 22 v. 18. Deut. 18 v. 15-19. 2 Sam. 7 v. 13. Habak. 3 v. 18. Rom. 3 v. 1-8.	VIII. Gal. 3: v. 14. 1 Joh. 1 v. 7. 1 Joh. 1 v. 3. Jer. 31 v. 7. 2 Joh. v. 9 ^b . Luk. 10 v. 25-29. Form. H. Nachtm. † Geloofsart. „Opgevaaren ten Hemel”. † Geloofsart. „Zittende ter Rechterh. Gods”. Geloofsart. „Ik geloof in den H. Geest”. 2 Joh. v. 9. 2 Joh. v. 12 ^b .
IX. Lev. 14 v. 1-8. Lev. 14 v. 9-11. Lev. 4 v. 12-20. Ps. 18 v. 21-25. § Joh. 13 v. 1-17. Num. 20 v. 8. Ps. 119 v. 17. Rom. 6 v. 22. Luk. 17 v. 5-10. Rom 8 v. 1, 2. Ps. 93. † Rom. 6 v. 7-12.	X. 2 Cor. 5 v. 10. Klaagl. 5 v. 21 ^a . Luk. 8 v. 4-15. Hand. 10 v. 42, 43. Luk. 2 v. 21. Luk. 2 v. 22-24. Luk. 2 v. 25-28. Luk. 2 v. 29-32. Luk. 2 v. 34. Luk. 2 v. 34, 35. Spreuk. 8 v. 29-31. Ps. 71 v. 19-22.	XI. †† Ps. 23 v. 1-3. †† Ps. 23 v. 4. †† Ps. 23 v. 5. †† Ps. 23 v. 6. Gen. 48 v. 20. Lev. 23 v. 33-43. Jes. 55 v. 3 ^b . Matth. 15 v. 21-28. Luk. 1 v. 76 ^b -79. Hebr. 12 v. 2. † Hoogl. 1 v. 1-5. Hoogl. 8 v. 5 ^a .	XII. Exod. 13 v. 20-22. Ezech. 34 v. 31. Hebr. 12 v. 11. Efez. 6 v. 10-11. Efez. 6 v. 10-13. Efez. 6 v. 13-15. Efez. 6 v. 16-18. Matth. 6 v. 11. Matth. 6 v. 12, 13. Joh. 4 v. 46 ^b -54. Joh. 3 v. 3, 5. §§ Ps. 24.

* 2° druk. Utrecht Kemmer 1865, thans Amst. Scheffer en Co.

† Zie 2° druk van deze I. A. 57.

§ Zie 2° druk onder I. A. 56.

†† Zie 2° druk I. A. 68.

§§ Zie 2° druk I. A. 69.

13. *Zeven Leerredenen over het derde Hoofdstuk van den Profeet Zacharia*. N. h. H. Amst. Spin en Zn. 1849.
14. *Vragen en antwoorden tot opheldering en bevestiging van den Heidelbergschen Catechismus*. N. h. H. 1^e-2^e Ed. Utrecht, Melder. 1851 en 1859. 3^e Ed. Amst. Scheffer en Co. 1882.
15. *Acht Leerredenen over het 3^e Kapittel van het Evangelie van Johannes, v. 1-21, benevens eene slotrede over Rom. 8 v. 32*. N. h. H. Utrecht, Melder. 1851.
16. *Zes Leerredenen over het eerste Hoofdstuk van den Brief van Paulus aan de Hebreëen*. N. h. H. Amst. Spin en Zn. 1851.
17. *Leerredenen over den eersten Algemeenen Zendbrief van Petrus, Kap. 1-4*. N. h. H. Amst. Spin en Zn. 1852-56.²⁶
18. *Drie Leerredenen: over Joh. 1 v. 29, Openb. 16 v. 9, Hos. 11 v. 8-9*. Utrecht, Melder. 1853. 8°.²⁷
19. *Kleine Catechismus of kort begrip der leer volgens den Heidelbergschen Catechismus*. In gebruik bij de Nederl. Geref. Gemeente te Elberfeld. N. h. H. 1^e-3de Ed. Utrecht Melder 1853, 60 en 79. 4^e-6de Ed. Amst. Scheffer en Co. 1885.
20. *Zeven Leerredenen over den Profeet Jona*. N. h. H. Utrecht, Melder. 1853. Gouda, Maaskant. 1870.
21. *Psalm 51, zeven Leerredenen*. N. h. H. Amst. Spin en Zn. 1854. Scheffer en Co. 1887.
22. *Vragen van een eenvoudig burgerman. Wat willen de zoogenaamde liberalen in den lande toch, en waarom, en met welk goed uitzicht op welgelukken, voert de Groninger school c. s. een onophoudelijken strijd tegen het ware Protestantisme enz.? Een gesprek tusschen Wouter en een Predikant*. Gorinchem, de Wolff. 1854.²⁸
23. *De noodzakelijke beteekenis van het Oude Testament voor ons Christenen gehandhaafd met de Schriften der Evangelisten en Apostelen*. Naar den 4^e Hoogd. druk. Utrecht, Melder. 1855. Amst. Scheffer en Co. 1887.
24. *Historisch-Theologische gesprekken tusschen twee gereformeerde Predikanten, (een oom en een neef) betreffende het lezen bij de bediening van den heiligen Doop, van het geheele Formulier, vooral echter van den aanhef van het gebed*.²⁹ Utrecht Kemmer. 1855. Amst. Scheffer en Co., 1882.
25. *Leerrede over Genesis 3*.³⁰ Gehouden te Vianen. Later opgeschreven en uitvoeriger bewerkt. Amst. Spin en Zn. 1857. Scheffer en Co. 1886.

26 Over Kap. I: 12 Leerredenen; Kap. II: 7 Leerr.; Kap. III: 3 Leerr.; Kap. IV: 13 Leerr. – 1 Petrus 2 v. 11-17 herdrukt, zie I. A. 58.

H. M. de Koningin van Nederland nam in Dec. 1854 op eene audiëntie de Engelsche vertaling dezer Leerredenen ten geschenke aan en zeide: „Je le lirai avec plaisir, car dans ces temps de discussions on est heureux de rencontrer une parole de vérité. Je vous prierai de lui (Dr. Kohlbrügge) en faire mes remerciemens, vous voudrez bien vous charger de cela, n'est ce pas?”

27 N°. III onder den titel: „Een barmhartig God te midden des toorns.” herdrukt, Meldor, 1866, zoo ook I en II te zamen, als: „Die macht heeft over deze Plagen” on: „Zie hot Lam Gods”, allen in klein 8°.

28 Zie hierover: Gesprek tusschen een Onderling en een Diaken der Hervormde Kerk. Gorinchem C. de Wolff. Bladz. 11. Dit werkje „Vragen enz.” werd het eerst gedrukt in de „Dordsche Stemmen”. Zie I. C. 105.

29 Zie in verband met dit werk I. B. 86 en de beoordeeling van deze Gesprekken in „Het Zondagsblad“ van 9 September 1855.

30 Dit is de titel der eerste editie. – Uitgesproken bij het eerste optreden van Dr. K. in eene Nederlandsch-Hervormde Gemeente. Zie Voorrede van dezen Catalogus.

26. *De Genadevolle Verborgenheid van den Grooten verzoendag, naar het 16^e Kap. van Leviticus. Benevens eene inleidende verklaring van den geheelen Offerdienst onder het Oude Verbond.* N. h. H. Amst. Spin en Zn. 1857.
27. *Het ambt der Presbyters, Ouderlingen, Opzieners, Bisschoppen, uiteengezet naar aanleiding van 1 Petr. 5 v. 1-4. Tevens met inachtneming en toepassing der overige Schriften, inzonderheid der brieven van Paulus aan Titus en Timotheüs.* N. h. H. Amst. Spin en Zn. 1857.
28. *Het Moordenaarsgeloof. Leerr. over Lukas 23 v. 39-43.* Utrecht, Melder. 1859.³¹
29. *Op Goeden Vrijdag. Korte stichtelijke gedachten bij het lezen van het Evangelie, aangaande het lijden en sterven van onzen Zaligmaker Jesus Christus.* Amst. Spin en Zn. 1860. Scheffer en Co. 1886.
30. *Eenige vragen en antwoorden tot zelfonderzoek en zelfoefening, of bij het doen van Belijdenis des Geloofs.* 1^e-2^e Ed. Utrecht, Kemmer. 1861.
31. *Wat? Wordt het bij ulieden ongelooflijk geoordeeld, dat God de dooden opwekt? Betoog over 1 Cor. 15. Uit de geschriften van een Doctor in de Godgeleerdheid³², opgemaakt door een zijner jongere leerlingen.* Rott. Mensing. 1862.
32. *De Heere, Philippus en Nathanaël. Leerr. over Joh. 1 v. 43-51.* U. h. H. door G. Verhoeff. Utrecht. Kemink en Zn. 1862.
33. *Onze Heere voor Kajaphas en Pilatus. Vier Leerredenen.* Amst. Spin en Zn. 1862.
34. *Bar-abbas of Jesus Christus. Leerr. over Matth. 27 v. 15-23, vergeleken met de andere Evangelisten.* Utrecht, Kemmer. 1864.
35. *Leerrede over het vierde Hoofdstuk van den Profeet Zacharia.* Utrecht, Kemink en Zn. 1864.
36. *Op weg naar den Hemel. 1) Betrachting over Matth. 1 v. 25-34: 2) De genezing der blinden door Jesus. 3) Hoe de Heere Jesus ons het Vaderhart ontsluit in de gelijkenis van den verloren zoon.* N. h. H. Utrecht, Kemmer. 1864 Amst. Scheffer en Co. 1883.³³
37. *De Bruiloft te Kana in Galilëa. Leerr. over Joh. 2 v. 1-11.* U. h. H. Amst. Jansen. 1864.
38. *Leerrede over 2 Tim. 2 v. 8.* U. h. H. Amst. Jansen. 1865.
39. *Heere, leer mij Uwe inzettingen. Eene uitbreiding van Psalm 119 v. 33-40.* U. h. H. Utrecht, Melder 1865. Kemmer. 18... Scheffer en Co. 1882.
40. *Leerrede over den Heidelbergschen Catechismus, 1ste Vraag.* N. h. H. Amst Kröber en Co. 1867.
41. *Leerrede over Jes 55 v. 1.* Amst. Kröber en Co. 1867.
42. *De Koningin van Scheba bij den Koning Salomo. Eene betrachting over 1 Kon. 10 v. 1-10 en 13.* N. h. H. Utrecht Kemmer. 1868.
43. *Leerrede over Jesaja 43 v. 1, 2, 3.* Amst. Kröber en Co. 1868.
44. *Leerrede over Jesaja 40 v. 1, 2.* Amst. Spin en Zn. 1869.
45. *Blikken in het Eerste Kapittel van het eerste boek Samuëls.* U. h. H. Utrecht, Kemmer. 1869.
46. *Eene Wekstem voor, in en na den Oorlog. Psalm 33.* U. h. H. Utrecht, Kemmer. 1870

31 Later opgenomen in I. A. 50.

32 Deze Doctor in de Godg. is Dr. H. F. K.; wij meenden daarom ook dit boek in deze lijst te mogen opnemen.

33 Deze is eene gecombineerde uitgave der 3 stukken, die eerst afzonderlijk ver. schenen in kl. 8°.

47. *Troostwoorden in Dichtregelen voor allen, die in Nederland miskend worden, vanwege de waarheid, die naar de Godzaligheid is.*³⁴ Utrecht, Kemmer. 1870.
48. *Fragment eener Leerrede, gehouden op den 2^{den} Pinksterdag.* N. h. H. Utrecht, Kemmer. 1870.³⁵
49. *De opstanding des vleesches. Leerrede over Matth. 22 v. 22-33.* U. h. H. Utrecht, Melder. 1871.
50. *Zes Leerredenen, uitgesproken in het begin der oorlogstijden van 1870.* U. h. H. 1, 2 over Ps. 33; 3, Ps. 130 v. 3; 4, Ps. 76 v. 1-4; 5, Ps. 75; 6, Ps. 65 v. 1-10. Gouda, Maaskant. 1871.
51. *Het Gebed. Vier Leerredenen.* Amst. H. de Hoogh. 1872; Scheffer en Co. 1885.
52. *Negen Leeredenen, gehouden in het jaar 1871.* Drie bundels.³⁶ U. h. H. Utrecht, Kemmer. 1872-73.

I.	II.	III.
Lev. 9 v. 1-14.	1. Joh. 17 v. 1.	Joh. 19 v. 28-30. Luk. 23 v. 46.
Lev. 9 v. 15-24.	Ps. 2 en Joh. 17 v. 2, 3.	Paasch Leerrede.
Gebed. Heidelb. Cat. Vr. 116.	Joh. 17 v. 4-6.	Joh. 20 v. 1-17.
Gebed. Heidelb. Cat. Vr. 117.	Joh. 17 v. 6.	Joh. 20 v. 24-31.
Gebed. Heidelb. Cat. Vr. 118.	Joh. 17 v. 7-8.	Joh. 16 v. 14.
Gebed. Heidelb. Cat. Vr. 118.	Matth. 26 v. 59-66.	2 ^{de} artikel.
Lev. 14 v. 1-8.	Joh. 18 v. 28-38 ^a .	Joh. 14 v. 13-14.
Lev. 14 v. 9-11.	Joh. 18 v. 28-38 ^a .	Hand. 10 v. 42-44.
Lev. 14 v. 10-20.	Joh. 19 v. 19-27.	2 Chron. 33 v. 12, 13.

53. *De Artikelen van ons algemeen en ongetwijfeld Christelijk geloof. Drie Leerredenen.* U. h. H. Amst. de Hoogh en Co. 1873.
54. *De bekeering tot Goden het geloof in onzen Heere Jesus Christus. Leerr. over Hand. 20 v. 21.* U. h. H. Amst. de Hoogh en Co. 1874.
55. *Brieven van Dr. H. F. Kohlbrügge, uitgegeven door Dr. Eduard Böhl.*³⁷ Utrecht, van Bentum. 1877.
56. *Lijdenspreken gehouden in de jaren 1847-1849.* U. h. H. Matth. 26 v. 1-13; Joh. 13 v. 1-17; Matth. 26 v. 17-20, 26-29; Joh. 18 v. 1; Matth. 26; Matth. 26 v. 47-57; Joh. 18 v. 13, 14, 24; Matth. 26 v. 58, 69-75; Matth. 27 v. 11-31; Joh. 19 v. 16^b, 17; Matth. 27 v. 31-37; Joh. 19 v. 25-27; Luk. 23 v. 39-43; Matth. 27 v. 45, 46; Joh. 19 v. 28; Joh. 19 v. 30^a; Luk. 23 v. 46; Joh. 19 v. 28-42.³⁸ Utrecht, van Bentum. 1877.
57. *Feeststoffen. Leerredenen.* U. h. H. *Kerstpreken:* Luk. 2 v. 1-5; v. 6-7; v. 8-12; v. 13-20; Immanuël.³⁹ – *Paaschpreken:* Matth. 28 v. 1; Joh. 20 v. 1-18; Luk. 24 v. 13-25; Luk. 24 v. 25-36; Luk. 24 v. 34; Rom. 6 v. 7-12; Openb. 1 v. 18. – *Hemelvaartspreken:* Luk. 24 v. 50-51;

34 De Lofpsalm hierin opgenomen werd door Dr. K. geschreven te Haarlem in het huis van Bilderdijk. Met tranen in de oogen omhelsde Bilderdijk den jongen dichter, toen deze hem dit vers had voorgelezen. Andere dichtstukken van Dr. K. I. A. 71 en B. 82-85, C. 115-116 enz.

35 Zie den 2de druk in meer nauwkeurige vertaling I. A. 57. Deze preek had haar ontstaan te danken aan I. A. 64.

36 Deze 27 Leerr. werden door een toehoorder opgeschreven en zonder toestemming van den schrijver uitgegeven. Van de 4 Leerred. over het Gebed was reeds in hetzelfde jaar eene afzonderlijke door den schrijver geautoriseerde uitgave verschenen. Zie N°. 51.

37 Als manuscript gedrukt. Helaas ontbreekt er zoo menige schoone briefwisseling, die o. i. in dit werk had moeten opgenomen worden; zou men het niet nog met een supplement kunnen vermeederen?

38 Deze teksten zijn steeds behandeld in vergelijking met de analoge teksten der andere Evangelisten.

39 Verscheen te gelijker tijd in den vorm van een blaadje.

- Opgevaren ten Hemel; Zittende ter Rechterhand Gods. – *Pinksterpreeken*: Hand. 2 v. 1-42; Joh. 14 v. 16, 17; Joh. 14 v. 26; De leer van den Heiligen Geest; Ps. 45 v. 1-5; Hoogl. 1 v. 1-5. De sprake Kanaäns. – Utrecht, van Bentum. 1878.
58. *Vreest God, eert den Koning. Leerrede over 1 Petr. 2 v. 11-17.* Utrecht, van Bentum 1881.
59. *Over den eersten Psalm.* Eene betrachtting. Amst Scheffer en Co. 1882.
60. *Twee Leerredenen over Galaten 2 v. 19-20.* U. h. H. Amst. Scheffer en Co. 1883.
61. *Ik ben de Eerste en Ik ben de Laatste.* Amst. Scheffer en Co.⁴⁰
62. *Jesus en dé Zondares. Drie Leerr. over Evang. Luk. 7 v. 36-50.* U. h. H. Amst. Scheffer en Co. 1884.
63. *De Tabernakel en zijne Gereedschappen. 28 Leerredenen, gehouden in de jaren 1857-59.* U. h. H. Exod. 26 v. 1-34; 27 v. 9-19; 25 v. 10-40; 27 v. 1-8; 30 v. 17-21. Amst. Scheffer en Co. 1884.
64. *De Taal Kanaäns. Een gesprek tusschen twee reizigers naar de Eeuwigheid. Voor het Volk.* Amst. Scheffer en Co. 1884.
65. *Leerrede over Psalm 8.* U. h. H. Amst. Scheffer en Co. 1884.
66. *Drie Leerredenen over Psalm 13.* U. h. H. Amst. Scheffer en Co. 1884.
67. *Leerrede over Psalm 16.* U. h. H. Amst. Scheffer en Co. 1885.
68. *Vier Leerredenen over Psalm 23.* U. h. H. Amst. Scheffer en Co. 1866. 2^e druk.
69. *Leerrede over Psalm 24.* U. h. H. Amst. Scheffer en Co. 1886. 2^e druk.⁴¹
70. *Leerrede over Psalm 32.* U. h. H. Amst. Scheffer en Co. 1886.
71. *Schriftverklaringen van Dr. H. F. K.*⁴² № 1-25: Bewijzen voorde Waarheid van Gods Woord; Over den Inhoud der Heilige Schrift, 1^e en 2^e druk; Wat mijn God doet etc. (versje); Verklaring van het boek Ruth; Betrachtting van het lijden en sterven van onzen Heere Jesus Christus; Bijschriften op Matth. 28; Gods Weg (versje). Gen. 32 v. 31 (versje); Job 19 v. 25. Luk. 2 v. 1-7; v. 7-12, Utrecht, Buskes. 1886-188...
72. *Plaat.* Allegorische voorstelling van den toestand en de toekomst van Nederland.⁴³
73. *Politieke-Kerkelijke Najaars en Voorjaarsdroom van een Oud-Student.* Utrecht, Melder.⁴⁴
74. *Penning, Bronze*⁴⁵, geslagen ter herdenking van 1 April 1572, op 1 April 1872.

Werken, die door Dr. H. F. K. in de Nederlandsche taal zijn overgebracht.

75. *Zevental Leerredenen, gehouden te Elberfeld door Dr. Friedrich Strauss.*⁴⁶ U. h. H. Amst. Westermann. 1825. †††
76. *De Tweede Bartimeüs, door Caesar Malan.* Vrij vertaald uit het Fransch door H. F. K. Theol. Doct. Amst. Kaal. 1830. ††

40 In den vorm van een blaadje.

41 De Leerredenen over Ps. 23 (68) en over Ps. 21 (69) zijn nieuwe vertalingen der oorspronkelijk in de Twaalfallen opgenomen. Leerredenen.

42 Deze verschijnen nog steeds in blaadjes van 12 bl. om de 14 dagen.

43 Door Dr. K., opgesteld gedurende het ministerie Thorbecke.

44 Beschrijving van bovenvermelde plaat. Eene folio bladzijde op zwaar papier.

45 Op de voorzijde: Het borstbeeld van Prins Willem I met het randschrift: Guilielmus princeps Arausiacus. Op de keerzijde: Boven: Embleem: bijl en mastwimpel. In 't midden: „Inopinata per contraria.” Beneden: „een Palmtak.” Randschrift Cal. Apr. MDLXXII-Cal. Apr. MDCCCLXXII.

46 Vertaald en uitgegeven door Dr. H. F. K.

77. *Jehova Tsidkenu. De Heere, onze gerechtigheid! De Geloofs- en Strijdkracht der Kerkhervormers*, door M. Fr. Sander. U. h. H. vertaald en met eenige Aanteekeningen vermeerderd door Doct. H. F. K. Amst. Kaal. 1832; Utrecht, Melder. 1858; Amst. Scheffer en Co. 1883.

Werken, waarvan Dr. H. F. K. eene nieuwe uitgave heeft bezorgd.

78. *Overdenkingen over de Geboorte van onzen Zaligmaker*, door M(aria) B(uijs) ter Geloofs-oefening. 2 Ed. Amst. den Ouden. 1829.
79. *Overdenkingen over het laatste en borgtochtelijke lijden en sterven van Jesus Christus onzen Heere en Zaligmaker*, door M. B. 2 Ed. Amst. den Ouden. 1829.
80. *Hugo Grotius Papizans, auctore J. Laurentio*. Uitgegeven door Dr. H. F. K. en opgedragen aan Mr. W. Bilderdijk. 2 Ed. Amst. Kaal. 1830.
81. *Licht uit Duisternis. Geschiedenis der Remonstrantie in de Vereenigde Nederlanden, opgemaakt uit de Nederlandsche Historie door J. van den Sande*.⁴⁷ 2 Ed. Utrecht, Kemmer. 1878.

B.

82. *Mnemnosyne. Mengelingen voor Wetenschappen en Fraaije Letteren, verzameld door H. W. en B. Tydeman*. Zie deel VI. bl. 98 „Waarheid”, bl. 102 „Herinnering”, bl. 104 „Laura’s oog”. Drie dichtstukken. Dordrecht. 1826.
83. *Jaarboekje aan bevalligheid, deugd en kunst gewijd*. Amst. Westerman.⁴⁸ Jaarg. 1825. „Aan mijne wieg”; „Anna.” Dichtstukken. Amst. Westerman. Jaarg. 1826. Zie bl. 54 „Vertrouwen”, bl. 154 „Het genoeg”. Dichtstukken.
84. *Dichtstukjes en Verhalen*.⁴⁹ Zie „Vertrouwen”, „Het Genoegen”. Dichtstukjes. Leeuwarden, Proust.
85. *Euphonia* № 21. Mei 1828. IV blad „Nil desperandum”. Dichtstuk.
86. *Kerkelijke Courant*. VII Jaargang 1 Dec. 1859, № 50. Zie „Ingezonden stukken” onder-teekend „Undecim Campis Oct. 1854.”⁵⁰
87. *Getuigenis der Waarheid. Gereformeerd Tijdschrift*. Van Dr. K. zijn opgenomen de volgende artikelen: Jaargang I bl. 30, 104, 113, 119, 127, 157, 164, 193, 201, 226, 234, 243, 264, 284, 305, 320, 330, 338; Jaargang II bl. 25, 30, 33, 38, 65, 70, 129, 278; Jaargang III bl. 1, 33, 155, 219, 257, 286.⁵¹ ’s Gravenhage. 1866.
88. *Twee open brieven van de Weieerwaarde Heeren A. Brummelkamp en H. F. Kohlbrügge om hunne belangrijkheid in ’t licht gegeven*.⁵² Rotterdam, Hüge. 1873.
89. *Een Brief aan en Twee Brieven van wijlen Dr. H. F. K. ten nutte der Christelijke Kerk in Nederland uitgegeven door H. W. C. Koeken Pred. te Moerdijk*. Brielle. 1879.

47 Zie hierover „Christelijke Onderzoeker“ 1856, bl. 97, door Ds. J. Binneweg. I. C. 108.

48 Deze Jaarboekjes waren een ieder jaar terugkeerend geschenk van Dr. K. aan zijne verloofde Mej. C. L. Engelbert.

49 Deze verzameling is slechts een uitdruk van hot Jaarboekje 1826 (z. b.). Er ontbreekt slechts de kalender, het memorandum etc. Toch gaat hier vooraf een opdracht van ’t boekje aan ’t „Schoon.”

50 Anonym ingezonden artikel van Dr. K., handelende over de bediening van den Heiligen Doop.

51 Al deze verklaringen zijn uit het Hoogduitsch vertaald en overgenomen uit den „Evangelische Sonntagsbote”, alwaar men dus den inhoud vinden kan. III. B. 1.

52 Dit is ’t opschrift van de tweede uitgave. De eerste verscheen zonder vermelding van den uitgever en zonder titel. Uitgegeven zonder toestemming van Dr. K. Uitgave vol drukfouten.

90. *Hoogst belangrijke briefwisseling tusschen Dr. K. en een van de meest beroemde zijner tijdgenooten over de leer der Heiligmaking, met eene leerrede over Rom. 7 v. 14.* 1-2 dr. Utrecht, van Bentum. 1880.

C.

91. *Het Weleerwaarde Consistorie van de Hersteld Luthersche Gemeente te Amsterdam aan de leden derzelve Gemeente.*⁵³ Amsterdam. 1827.
92. *Inlichting aan de Leden der Hersteld L. G. nopens het voorgevallene met derzelve Proponent.* H. F. K. Amst. 1827.
- 92^b. Ben lidmaat der Herst. Evang. Luth. Gem. aan zijne medeleden bij gelegenheid der thans bestaande onlusten in deze Gemeente. Amst. 1827.¹
93. *Handelingen der Synode der Geref. Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden.*⁵⁴ 1830. bl. 67, 68, 95-98, 119-120. 1851. bl. 179, 297, 312. 1857, bl. 89-90, 121. Bijlage. B. bl. 45, 59.
94. *De Leer des Bijbels, of Bijdragen van en voor Gereformeerde Christenen, bijeenverzameld door I. I. E. F. Schröter.* Jaargang I № III bl. 167 beoordeeling van I. A. 3; zie vooral Jaargang 1833. № I. Amsterdam. 1832-33.
95. *Brief van een Lidmaat der Nederlandsche Hervormde Kerk aan een vriend over het Geschrift van den Th. Doct. H. F. K. getiteld: Het Lidmaatschap, bij de Hervormde Gemeente hier te lande, mij willekeurig belet enz.* Utrecht. 1833.
96. *H. F. Kohlbrügge, Doctor in de Godgeleerdheid, tegen eenen naamlozen Briefschrijver verdedigd,* door I. I. E. F. Schröter. Amsterdam. 1833.
97. *Boekzaal der Geleerde Wereld en Tijdschrift voor de Protestantische Kerken in het Koninkrijk der Nederlanden.* Amsterdam. 1833. Septemberaflev. bl. 300.⁵⁵
98. *Vaderlandsche letteroefeningen.* 1833. I. 597-602.⁵⁶
99. *Overeenstemming der Geloovigen in Nederland, uitgedrukt in Brieven uit onderscheidene Provinciën enz.* door H. de Cock, Geref. Leeraar te Ulrum. Zie bl. 1, 35-38. Veendam. 1834.⁵⁷
100. *B. E. Berends. Eenvoudige Aanmerkingen over eene in het Nederduitsch uitgegevene Leerrede, getiteld: Ellende en verlossing enz. van H. F. K.* Amsterdam. 1834.
101. *Godsdienstig Weekblad en Kerkelijke Courant* 1847. № 19, 20, 30, 41.⁵⁸
102. *Repertorium voor Buitenlandsche Theologie* uitgegeven door I. P. de Keijzer Predikant te Arnhem. Utrecht, 1852. Jaargang 1852. Eerste Deel bl. 76-92. Dr. Kohlbrügge en zijne school door F. W. Krug.⁵⁹

53 Hierin het adres van aanklacht.

I Ergänzt aus den Corrigenda. (A. G.)

54 Over 1830 zie I. A. 4.; 1851 adressen Vermeulen c. s., H. J. Boissevain c. s., H. J. S. van Oordt c. s., Frautman c. s.: Verzoekende dat de Synode verklaren moge dat het besluit van 21 Juni 1830 vervallen zij, enz. en dat van 10 Juli 1845 van geene toepassing wezen moge op Dr. K.; 1857. Debat naar aanleiding van zijn eerste optreden in enne Ned. Herv. Gem. n. l. in die te Vianen.

55 Beoord. van I. C. 95.

56 Beoordeeling van I. A. 4.

57 Het is wel opmerkenswaardig, dat in deze verzameling niet werd opgenomen de brief van Dr. K. aan Ds. de Cock. Immers deze betuigde ook zijne deelneming, veroordeelde echter de afscheiding.

58 Mededeelingen over het optreden, van Dr. K. te Elberfeld. Zou het wel mogelijk wezen meer leugens in zoo weinig zinnen bijeen te brengen?

59 Bewerkt volgens II. C. 80. Zie hierbij I. C. 111.

103. *Noodkreet bij den Schijnbaren Triumph in Nederland over de Heerschappij van den Roomschen Paus*. Gorinchem. 1853.⁶⁰
104. *Een lied op den Toestand van Nederland*. Gorinchem. 1853.
105. *Dordsche Stemmen. Tijdschrift ter Bevordering van Evangelieleer en Geloofsleven, tot Bestrijding van Afgoderij, Ongeloof en Bijgeloof*. I. Jaargang bl. 253-56. Beoordeeling van I. A. 29 en van I. C. 103; bl. 315. Kohlbrügge-Afscheiding-Synode. bl. 352, 400, 416. II. Jaargang. Correspondentie. bl. 32, 48, 64, 96, 112; Recensie van Dr. K.'s werken bl. 59, 129, 158, 159, 283, 352; bl. 92. Dr. K. en de Nederd. Geref. Kerk te Elberfeld; bl. 113-123. Vragen van een eenvoudig burgerman zie I. A. 22; bl. 225, 291. Brieven betreffende de zaak van Dr. K.; bl. 257-69. Dr. K. en Dr. Meyboom.⁶¹; bl. 316. Adres aan Z. M. den Koning betref. Dr. K.; bl. 336, 390, 400. III. Jaarg. bl. 124 omslag. Dordrecht. 1853-55.
106. *De Zendeling voor stad en dorp*. Weekblad en Tijdschrift ter opwekking van de in- en uitwendige zending. Redactie van Ds. Buddingh. № 40. Nederlandsch Hervormde Kerk en Dr. Kohlbrügge te Elberfeld. Amsterdam. 1854.
107. *Gewichtige zamenspraak tusschen Drie Vrienden over den Goeden Vrijdag*. bl. 14-24.⁶² Gorinchem.
108. *De Christelijke Onderzoeker*. Een Tijdschrift onder medewerking van Ds. I. Binneweg, Dr. Capadose, Mr. I. da Costa. II Deel bl. 229-39. Aangezien het Bestuur der Ned. Herv. Gemeente J. van Vuuren, gewezen R. Kath. Priester, thans zonder overleg van een bewijs van zedelijk gedrag van de R. Kath. Kerk, als lid der Kerk heeft aangenomen zoo vraagt men: 1°. Is het Bestuur der Herv. Kerk ook nu niet verplicht op denzelfden voet voort te gaan en aan Dr. H. F. Kohlbrügge zijn lidmaatschap te geven, of mogen zij het blijven weigeren ... enz. bl. 271-75. Waarom moet Dr. K. Nederland verlaten. 112-114 en bl. 215. Beantwoording door Dr. K. van: 1.) Is de leer van de lichamelijke wederkomst onzes Heeren om aan Israëel het Koninkrijk weder op te richten, en om alle volken te brengen onder Zijne heerschappij enz. gegrond op Gods Woord. 2.) Zal na het duizendjarig rijk des Heeren de nationaliteit van Israëel en de volken, en van de volken onderling ophouden te bestaan, of zal die eeuwig voortduren.⁶³ Amsterdam H. de Hoogh. 1855-56.
109. *Kerkelijk Tijdschrift uitgegeven door de Provinciale Vereeniging van vrienden der Waarheid in Zuid-Holland*. Hoofdredactie Verhoeff, du Cloux, Kraijenbelt. 's Gravenhage 1857-60.⁶⁴ Jaarg. I. bl. 191. Beoordeeling van I. A. 27. – Jaarg. II. bl. 301. Beoord. van II. A. 35⁶⁵ met toevoegsel van H. van Heumen; bl. 92. Beoord. van II. A. 35 met bijvoeging van Heumen. – Jaarg. III. bl. 84. Beoord. van Spr. 8 v. 29-31 I. A. 12; bl. 138-39. Benoeming tot Hon. lid dezer Vereeniging. – Jaarg. IV. bl. 33-34 en 155-169. Hon. lid en afzetting daarvan.
110. *Vaderlandsche letteroefeningen* 1857. I. bl. 391.⁶⁶
111. *F. W. Krug. Hulde aan de Waarheid. Herroeping van vroegere, onjuiste oordeelvellingen omtrent den Weleerw. Heer Dr. Kohlbrügge en zijne Leer*. N. h. H.⁶⁷ Amsterdam. 1857.

60 Schrijver noemt de ellende der Nederlandsche Kerk eene straf voor het onrecht Dr. K. aangedaan. Zoo ook in het volgende nummer.

61 Ook afzonderlijk gedrukt en vermeld.

62 Inhoud als I. C. 103.

63 Of deze beantwoording werkelijk door Dr. K. werd ingezonden, kan niet met zekerheid worden bepaald.

64 Zie I. A. 108-110.

65 Deze aanbeveling werd overgedrukt in: Haarl. Cour. N°. 37, 1858 en Utr. Cour. N°. 45, 1858.

66 Beoordeeling van verschillende werken.

67 Zie II. C. 80 en I. C. 102.

112. *De Bazuin*. Stemmen uit de Christ. Afgesch. Geref. Gemeente in Nederland. № 14, 8 Mei 1857 en № 15⁶⁸; № 16. 18 Nov. en № 20-21. 16 en 23 Dec. 1859⁶⁹. – 16 Maart 1860.⁷⁰
113. *Lusthof Zions tot vertroosting, verkwikking en opwekking van al des Heeren ellendig Volk*, enz. ... onder Redactie van P. Los Gz., met medewerking van anderen (zoo ook van Dr. H. F. K.) I. Jaargang zie bl. 63. Het genadig recht ingez.; bl. 65. De Heilige Geest; bl. 87. Medidatie over den levenloozen toestand der Alg. Kerk, ingez.; bl. 94. Drie bladzijden van Dr. H. F. Kohlbrügge.⁷¹; bl. 97. Der vromen Gelukstaat ingez.; bl. 102. Waar zijt gij?⁷²; bl. 129. Een Lied van Luther, ingez.; bl. 138. Belangrijke uitspraken van Dr. H. F. K.⁷³; bl. 190. Troost des Heiligen Geestes; zie ook bl. 177. Uit het leven van eene begenadigde. II. Jaargang bl. 1. God verhardt dien Hij wil; bl. 11. Zoo ontfermt Hij Zich dan diens Hij wil; bl. 63. De berg Zions; bl. 75. Alle dingen werken mede ten goede; bl. 130. Pniël. Zie ook den omslag van de eerste aflevering. Boekbeoordeeling. Dordrecht. 1858-59.
114. *Kort, eenvoudig en Geschiedkundig Protest tegen de Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk en tot Antwoord aan de Kerkelijke Courant*. In het licht gegeven door de Vereeniging van Vrienden der Waarheid in Zuid-Holland. Rotterdam. 1859. (Zie bl. 13.)
115. *Zamenspraken van I. L. Bernhardi*. № 35 bl. 4, 37/6, 39/8, 40/8, 64/6, 65/4, 78/5, 81/4 vv., 82, 130/1 vv., 136/2, 137/1 vv., 156/6, 166/6-7, 173/3, 556/328-331, 614/11.⁷⁴ Utrecht, Kemmer. 1859-73.
116. *Gesprekken. Vervolg der Zamenspraken № 1-720 van wijlen den Heer I. L. Bernhardi*. № 1. Op 's Heeren Woord alleen, zoo komt men er doorheen (versje); № 120 bl. 186. Kohlbrügge verdedigd tegen van Andel; № 35. Zoo ontfermt Hij Zich diens Hij wil en verhardt, dien Hij wil; № 48. Alle dingen werken mede ten goede; № 49. En de zonne rees hem op; № 50. Pniël, Gen. 32 v. 31; № 74. Boekaankondiging; № 84. Ephatha. Totdat de dag aanbreke en de morgenster opga in uwe harten; № 89 en 91 bl. 616, bl. 619 en 92 bl. 637. Mededeelingen en Gedachten bij 't overlijden van Dr. K.; № 90 bl. 613. (Hier is onder Calvinist Dr. K. bedoeld.) № 91 bl. 618 en № 96 bl. 698. Korte Gedachten over Ps. 19 v. 14; № 93 bl. 649. Hosea 14; № 95 bl. 677, 684. Eene gelijkenis voor de armen van Geest, etc.; № 96 bl. 700. Ken u zelve; № 106 en vv. Herinneringen aan Dr. H. F. K.; № 118. Opmerkingen over den Tabernakel; № 122. Opmerkingen over de berderen van den Tabernakel; № 131 bl. 428. 1 Kor. 1 v. 21. – Gouda, Maaskant. 1873, 74. Utrecht, Melder. 1875.
117. *Open Brief aan het Hoofd-Bestuur der Provinciale Vereeniging van Vrienden der Waarheid in Zuid-Holland, betreffende de benoeming tot Honorair Lid van deze Vereeniging van Dr. H. F. Kohlbrügge*. Amsterdam. 1860.
118. *Antwoord op den Open Brief aan het Hoofd-Bestuur der Prov. Ver. van Vrienden der Waarheid enz.* Utrecht. 1860.
119. *Open brief van den Schrijver van het Antwoord op den Open Brief aan het Hoofd-Bestuur der Prov. Ver., enz.* Utrecht. 1860.

68 Indruk opgewekt door het preeken van Dr. K. te Amsterdam.

69 Zeer wegwerpende ruwe opmerkingen over I. A. 9 en verdediging van dit werk door een afgescheidene.

70 Verdediging van Dr. K. door Ds. I. I. Gobijs du Sart.

71 Uit I. A. 27.

72 Uit I. A. 25.

73 Uit I. A. 14.

74 156/6 en 136/2 versjes van Dr. K.; 556/328. Zie I. C. 129. Op de overige aangehaalde plaatsen vindt men met enkele uitzonderingen beoordeelingen der werken van Dr. K.

120. *De Oproervaan, het eerst opgestoken tegen het inteekenen op een Statenbijbel voor Z. M. den Koning door den Utrechtschen Onzin (Sjevaljee nagedold) en in de hoofdstad overgeplant door den Zwarten Amsterdammer.* Amsterdam. 1861.
121. *K. Hase. Geschiedenis der Kerk; een Leerboek.* Utrecht. 1861. bl. 609.
122. *Kompleete uitgave van de officieele stukken, betreffende den uitgang uit het Ned. Herv. Kerkgenootschap van de Leeraren Scholte, Brummelkamp, van Velzen, Gezelle-Meerburg, van Raalte.* Kampen. 1863. II deelen. Zie IIe Deel bl. 32, 47, 48, 51, 110, 111, 119, 134.
123. *Bazuin* etc. 15 Jan. 1864. № 3. „De wonderen.”⁷⁵
124. *Van Oosterzee.* De Synode en de Leervrijheid. 1865.
125. *Kerkelijke Courant* 1865 № 24. 17 Julij Dr. H. F. K., pred. te Elberfeld, beroepen te Zoutelande; Classis Middelburg. № 26. 1 Julij. Bericht dat Dr. K. heeft bedankt.⁷⁶
126. *Zevental nagelaten Leerredenen van Ds. G. I. Gobius du Sart* etc. Utrecht. 1866.⁷⁷
127. *Willem de Clercq. Naar zijn Dagboek* 1811-24, 1825-44. Haarlem 1869, niet in den handel. Zie bl. 268-71, 282, 356, 341-47, 353-356, 362, 376, 391, 396, 401.
128. *A. Buijk. Het Antinomianisme van den WelEd. Heer Bernhardi te Utrecht ontmaskerd, bestreden en weerlegd enz.* Middelburg. 1870.⁷⁸
129. *De Kerkelijke Goedkeurders van Buijk's „Antinomianisme” te recht gewezen wegens overtreding van Gods eeuwiggeldende Geboden.* W. S. M. E. Englberts. Utrecht. 1870.
130. *M. de Villiers. Herinnering aan het Leven en den Arbeid van G. W. A. van der Linden.* Leer-aar der Geref. Gem. te Paarl. Utrecht. 1875. bl. 19.⁷⁹
131. *Standaard.* Zondagsblad № 50 A. 1875. 14 Maart.⁸⁰
132. *Dr. A. Kuyper. Revisie der Revisie Legende.* Amsterdam. 1879. Zie bl. 27-28.⁸¹
133. *Dr. L. Wagenaar. Het Réveil en de Afscheiding.* Heerenveen. 1880. Zie Voorrede en bl. 79, 82, 85, 96, 124, 128, 149-159, 173, 266-68, 273.⁸²
134. *Stemmen voor Waarheid en Vrede.* Evang. Tijdschrift. Red. Dr. Bronsveld. 1881. II D. bl. 558-565. „Noch Kohlbrüggianisme” door P. Huet.⁸³ 1882. II D. bl. 25. „Wat is het karakteristieke in Dr. Kohlbrügge's leer en standpunt,” door Dr. J. Groenewegen.
135. *Het eeuwige leven.* Tijdschrift gewijd aan de bevordering van de heiligmaking volgens de Schriften. Aan de opwekking dezer dagen, enz. 3^e Jaargang. № 5. 1882. Redacteur P. Huet.⁸⁴

75 Handelt zonder zijn naam te noemen over de Promotie van Dr. K.

76 Zie de Voorrede van dezen Catalogus.

77 Zie de laatste leerrede, slot.

78 Dr. K. voorgesteld als Antinomiaan.

79 Kennismaking met Dr. K. als student.

80 Korte levensschets van Dr. K. na zijn overlijden. Verder nog vele plaatsen in de Standaard. Zie ook Heraut en Wageningsch Weekblad, enz. Tijd ontbrak ons, om zonder vertraging der uitgave, al deze bladen te doorzoeken; ook zullen de meeste artikelen, waar Dr. K. in deze bladen vermeld wordt, wel vallen onder de rubriek, die wij (volgens voorrede) besloten zijn hier niet te vermelden.

81 Oordeel van den schrijver over Dr. Kohlbrügge. Zie ook in de voorrede van Dr. Kuyper voor zijne uitgave der werken van Franciscus Junius. bldz. VIII.

82 Zie hierbij I. B. 90.

83 Schrijver bedoelt hier onder „Kohlbrüggianisme“ de leer van Dr. K., zooals hij deze in zijne werken meent te vinden.

84 Hierin de merkwaardige bewering, dat Dr. K. zijne (!) leer over de Heiligmaking op zijn sterf bed had herroepen. Weerlegging volgde door Ds. Künzli en Eijkman.

136. *F. van Kooij. Geschiedenis der Christelijke Kerk.* Utrecht, van Bentum. 1882. 2^e ed. bl. 468-69.
137. *Dr. G. J. Vos. Geschiedenis der Vaderlandsche Kerk.* II D. bld. 265. Dordrecht. 1882.
138. *Eenige Vragen en Opmerkingen aan de Redactie van den Heraut naar aanleiding van het laatste nummer van dat Weekblad.*⁸⁵ Utrecht. April. 1883.
139. *H. van Druten. Hoe Dr. H. F. Kohlbrügge Predikant werd.* Leiden. 1884.⁸⁶
140. *Dr. G. J. Vos. Groen van Prinsterer en zijn tijd. 1800-1857.* Studiën en schetsen op het Gebied der Vaderlandsche Kerkgeschiedenis. Dordrecht. 1886. (Zie op den naam).
141. *H. de Cock. Hendrik de Cock.* Beschouwd in Leven en Werkzaamheid enz. Delfzijl. 1886. bl. 183-85.
142. *Stemmen voor Waarheid en Vrede* enz. Utrecht. Kemink en Zn. 1886. I D. bl. 133. De Leer der Heiligmaking van Dr. Kohlbrügge, door H. H. Barger. Pred. te Leusden.
143. *Album Studiosorum Academiae Rheno Trajectinae 1836-1886.* Utrecht 1886. 2 Juni 1823. H. F. K. geb. te Amsterdam. Th., Alumnus Athenei Amst. huc accessit at Litt. Cand. adscribetur; – 11 Mei 1826. H. F. K. Amstel. Th... D. 2 Juni 1823 Civibus huius Acad. adscriptus. – 26 Mei 1828 H. F. K. Amst. Th., Acad. civibus jam antea adscriptus erat.⁸⁷
144. *Dr. J. W. F. Gobius du Sart. Geschiedenis van de Liturgische Geschriften der Nederlandsche Hervormde Kerk op nieuw onderzocht.* Utrecht. 1886. Zie inleiding en stellingen.
145. *De Geuzenbode.* Gereformeerd Weekblad. Ten voordeele van 't Geuzengesticht en van 't Oranje-Weeshuis te Huizen. 19 Maart 1886. Aanbeveling van I. A. 71; 28 Mei 1886. Idem van I. A. 68; 10 Sept. 1886. Idem van I. A. 68 en 69.
146. *De Vriend van Oud en Jong.* Christelijk Weekblad. Leiden.⁸⁸

II. Deutschland.

A.

1. *Die Herrlichkeit der Gemeine Christi. Predigt über Psalm 45 v. 14-16.* Gehalten in Gemarke im Jahre 1833. Elberfeld. 1.-2. Aufl. 1833, 52.
2. *Zwei Gastpredigten über Röm. 7 v. 14 und Ps. 65 v. 5.* 1.-2. Aufl. 1833, 50.
3. *Drei Gastpredigten über Röm. 7 v. 14; Psalm 65 v. 5; Psalm 45 v. 14-16.* Gehalten im Jahre 1833. 3.-4. Aufl. 1855, 1855.⁸⁹
4. *Das siebente Capitel des Briefes Pauli an die Römer, in ausführlicher Umschreibung.* Elberfeld. 1.-3. Aufl. 1839, 52, 55.
5. *Betrachtung über das erste Capitel des Evangeliums nach Matthäus.* Als Handschrift gedruckt. Elberfeld. 1844. †††

85 Daar wij in deze brochure vele bijzonderheden over Dr. K. en zijne Gemeente vinden, meenden wij het, zonder in strijd te wezen met wat wij in de voorrede opmerkten, hier te mogen vermelden.

86 Zie ook de Recensie van dit werk in de Bazuin 20 Maart 1885.

87 De Studenten-Almanak noemt Dr. K. slechts in 1827 onder de studenten, die in 1826 zijn ingeschreven, echter elders wonen, en in 1829 zijne Promotie. Het album Studiosorum van Amsterdam vermeld 1821-25. Kohlbrügge, 18 jaar. Th.

88 Hier vindt men bijna van ieder der in de laatste jaren verschenen werken van Dr. K. eene zeer gunstige beoordeeling. Zoo: April, Juni, Dec. 1886. Zie ook: „Het Noorden”. 30 Nov. 1886. Aanbeveling van I. A. 25 en 70.

89 Dies sind die 3. u. 4. Auflage, da die 1. u. 2. in Nr. 1, 2 enthalten sind.

6. *Das alte Testament nach seinem wahren Sinne gewürdigt aus den Schriften der Evangelisten und Apostel.*⁹⁰ Elberfeld. 1.-4. Aufl. 1846, 53, 55, 55.
7. *Predigt über Ev. Lucas 9 v. 28-36.* Elberfeld. 1.-5. Aufl. 1847, 52, 55, 55, 55.
8. *Predigt über Psalm 138 v. 8.* Elberfeld. 1.-5. Aufl. 1847, 52, 55, 55, 55.
9. *Predigt über Galater 5 v. 24.* Elberfeld. 1.-4. Aufl. 18, 1847, 52, 55, 55.
10. *Sieben Predigten über das dritte Capitel des Propheten Sacharja.* Elberfeld. 1.-5. Aufl. 1848, 52, 55, 55, 55.
11. *Acht Predigten über Ev. Johannis Cap. 3 v. 1-21 nebst einer Schluss-Predigt über Römer 8 v. 32.* Elberfeld. 1.-4. Aufl. 1849, 52, 55, 55.
12. *„Siehe, das ist Gottes Lamm“ und „Der Macht hat über diese Plagen.“* 2 Predigten über Ev. Joh. Cap. 1 v. 29 und Off. Joh. Cap. 16 v. 9. Elberfeld. 1.-4. Aufl. 1849, 52, 55, 55.
13. *Predigt über Hosea 11 v. 8 und 9.* Elberfeld. 1.-4. Aufl. 49, 52, 55, 55.
14. *Sieben Predigten über den Propheten Jona.* Elberfeld. 1.-5. Aufl. 49, 52, 55, 55, 55.
15. *Die anvertrauten Pfunde; Der Hirte und seine Schafe; Das hochzeitliche Kleid.* Drei Predigten. Inhalt: Matth. 25 v. 14-30; Joh. Cap. 10 v. 27-30; Matth. 22 v. 1-14. Elberfeld. 1.-4. Aufl. 1850, 52, 55, 55.
16. *Predigt über Ev. Lucas 11 v. 33-36* Elberfeld. 1.-4. Aufl. 1850, 52, 55, 55.
17. *Lass dich nicht gelüsten. Predigt über das zehnte Gebot.* 2. Buch Mosis Cap. 20 v. 17. Elberfeld. 1.-5. Aufl. 1851, 52, 55, 55, 55.
18. *Die zehn Gebote ein feuriges Gesetz.* Predigt über 5. Buch Mosis, Cap. 33, v. 2. Elberfeld. 1.-4. Aufl. 1851, 52, 55, 55.
19. *Gedenke des Sabbathtages, dass du ihn heiligst.* Predigt über Jes. Cap. 56 v. 2. Elberfeld. 1.-6. Aufl. 1851, 52, 52, 55, 55, 55.
20. *Du sollst den Namen des Herrn deines Gottes nicht missbrauchen.* Predigt über 2 Mos. Cap. 20 v. 7. Elberfeld. 1.-5. Aufl. 18, 51, 52, ohne Datum, 55, 55.
21. *Kleiner Katechismus oder kurzgefasste Form der Lehre nach dem Heidelberger Katechismus.* 1.-5. Aufl. 18..., 52, 55, 68, 86.
22. *Erläuternde u. befestigende Fragen und Antworten zu dem Heidelberger Catechismus.* Elberfeld-Halle. 1.-4. Aufl. 1851, 54, 55, 55.
23. *Sechs Predigten über das erste Capitel des Briefes Pauli an die Ebräer.* Elberfeld. 1.-3. Aufl. 1852, 55, 55.
24. *Gottes Bund mit Abram.* Predigt über 1 Mos. 15 v. 1-17. Elberfeld. 1.-3. Aufl. 1852, 55, 55.
25. *Der verheißene Christus;* Sieben Predigten. Inhalt: 1 Mos. 3 v. 15; 1 Mos. 22 v. 18; 5 Mos. 18 v. 15-19; 2 Sam. 7 v. 13; Ps. 110 v. 4; Matth. 2 v. 17-18; Ps. 93. Elberfeld. 1.-3. Aufl. 1853, 55, 55.
26. *Predigten über die erste Epistel des Apostels Petrus. Das erste Capitel.* XII Predigten. Elberfeld. 1.-4. Aufl. 1852, 53, 55, 55.
27. *Predigten über die erste Epistel des Apostels Petrus. Das zweite Capitel.* VII Predigten Elberfeld. 1.-4. Aufl. 1852, 53, 55, 55.

⁹⁰ Wozu das alte Testament. Anleitung zur richtigen Schätzung der Bücher Mosis und der Propheten. Dies ist der Titel der ersten Auflage, wovon das oben genannte Werk eigentlich nur der erste Teil war. Der zweite Teil erschien nicht.

28. *Predigten über die erste Epistel des Apostels Petrus. Das dritte Capitel.* III Predigten Elberfeld. 1.-4. Aufl. 1853, 53 (?), 55, 55.⁹¹
29. *Predigten über die erste Epistel des Apostels Petrus. Das vierte Capitel.* XIII Predigten Elberfeld. 1.-4. Aufl. 1854, 55, 55, 55.
30. *Zwei Predigten über die heilige Taufe.* Colos. 2 v. 9-12; Röm. 6 v. 3, 4. Elberfeld. 1.-4. Aufl. 1854, 55, 55, 55.
31. *Gott sei mir gnädig. Ein Wort des Trostes und der Zucht für Arme und Elende; nach Anleitung des 51. Psalms.* Elberfeld. 1.-2. Aufl. 1855, 62.
32. *Schriftmäßige Erläuterung des alten allgemeinen, ungezweifelten, christlichen Bekenntnisses: Ich glaube in den heiligen Geist.* Elberfeld. 1.-3. Aufl. 1855, 55, 55.
33. *Das gnadenvolle Geheimniß des großen Versöhntages, nach 3. Buch Mose Cap. 16. nebst einer einleitenden Erklärung des gesammten Opferdienstes unter dem alten Bunde.* Elberfeld. 1855.⁹²
34. *Anleitung zur wahren Prüfung unserer selbst nach den drei Stücken unseres Abendmahl-Formulars.* Elberfeld. 1.-3. Aufl. 1855, 55, 84.⁹³
35. *Das Amt der Presbyter, Aeltesten, Aufseher, Bischöfe.* Fünf Betrachtungen nach Anleitung von 1 Pet. 5 v. 1-4. auch mit Anwendung der übrigen Schriften, ins besondere der Briefe Pauli an Titum und Timotheum. Elberfeld. 1.-2. Aufl. 1856, 70.
36. *Zwanzig Predigten im Jahre 1846 gehalten.* Auf mehrseitigen Wunsch von einem Freunde herausgegeben mit einem Vorbericht⁹⁴ des Herausgebers. – Joh. 17 v. 26; 2 Chron. 29 v. 27; Apostelgesch. 9 v. 31; 1 Kön. 6 v. 23; Röm. 5 v. 9; Röm. 8 v. 28; Joh. 1 v. 1; Ebr. 12 v. 22-24; Ebr. 12 v. 14; Röm. 6 v. 2; Röm. 6 v. 15; Röm. 9 v. 18; Ps. 149 v. 4; Röm 6 v. 6^a; Röm. 6 v. 6, 8; Matth. 6 v. 9, 10; 1 Mos. 32 v. 31; Jes. 40 v. 28-31; 4 Mos. 6 v. 23-27; Ps. 68 v. 20, 21. Halle. 1857. 2. Aufl. Elberfeld. 1884.
37. *Predigt über Apostelgeschichte. Cap. 10 v. 42-43; gehalten in der Domkirche zu Halle an der Saale am Sonntage Jubilate,* Halle. 1858.
38. *Das dritte Capitel des ersten Buches Mose.* Für die Gemeinde ausgelegt. Aus dem Holländischen übersetzt von J. Künzli (Prediger) Frauenfeld 1861. 2. Aufl. Elberfeld. 1873.
39. *Von der wesentlichen Weisheit.* Zwei Predigten über Sprüche 8 v. 21-31. Elberfeld. 1861.
40. *Vom himmelblauen Faden.* 4 Mos. 15 v. 37-41. *Ihr seid Menschen.* – *Ich Euer Gott.* Hesek. 34 v. 31. *Vom heiligen Abendmahl. Drei Predigten.* – Elberfeld 1862.
41. *Die Hochzeit zu Cana.* Predigt über. Ev. Joh. Cap. 2 v. 11. Der Erlös zum Besten des Strick- und Nähvereins der Gemeinde. Basel. 1862. 2. Aufl. Elberfeld. 1884. zusammen mit № 39 u. 40.
42. *Der Herr, Philippus und Nathanael. Predigt über Evangelium Johannis Cap. 1 v. 43-51, gehalten zu St. Theodor in Basel.* Basel. 1862.

91 In der 3. und 4. Auflage erschienen die Kap. 1-3 in einem Heft.

92 Friedrich Wilhelm IV, König van Preußen sagte als er dieses Werk gelesen und vernommen hatte, dass der Cultusminister der Gemeinde Dr. K's Unannehmlichkeiten bereitete: Dieser ehrwürdigen reformierten von uns anerkannten Gemeinde, sollte man etwas in den Weg legen? Das verstehe ich nicht. Der Minister hat mit euch nichts zu machen, ihr seid eine freie anerkannte Ref. Gemeinde. Wenn ihr was habt oder begehrt so kommt zu mir.

93 Irrtümlich als zweite angegeben.

94 Dieser Vorbericht enthält Dr. K's Lebensskizze von Prof. J. Wichelhaus.

43. *Auf dem Weg nach dem Himmel.* „Wenn ich nur sein Kleid möchte anrühren!“ Marc. 5 v. 25-34. „Herr, dass ich sehen möge!“ Matth. 20 v. 29-34. „Vater ich habe gesündigt in dem Himmel und vor Dir!“ Luc. 15 v. 1, 2, 11-19. 1.-2. Aufl. Schaffhausen. 1863-65; 66. 3. Aufl. Elberfeld. 1873.
44. *Blicke in das erste Capitel des ersten Buches Samuel's.* Elberfeld. 1868.
45. *Sechs Predigten, gehalten vor der Eröffnung der Kriegsläufe im Jahre 1870* über Ps. 33. Ps. 130 v. 3. Ps. 76 v. 1-4. Ps. 75 v. 1-11. Ps. 65 v. 1-10. Elberfeld. 1870.
46. *Von der Auferstehung des Fleisches.* Predigt über Matth. Cap. 22 v. 23-33. Elberfeld. 1870.
47. *Eine Weckstimme vor, in und nach dem Kriege. Psalm 33 ausgelegt.* Elberfeld. 1870.
48. *Neun Predigten, gehalten September-November 1871.* Inhalt: Aarons erstes Opfer. 3 Mos. Cap. 9; Das Gebet. Psalm 19. 2 Pet. Cap. 1. Elberfeld. 1872.
49. *Du erhörst Gebet, darum kommt alles Fleisch zu dir* Predigt über Ps. 65 v. 3. Elberfeld. – Mettmann. 1874.
50. *Apostelgeschichte Cap. 2–10, in fünfundzwanzig Predigten im Jahre 1873 gehalten.* Cap. 2; Cap. 2 v. 33, 18 u. 21; Cap. 3 v. 1-19; Cap. 4 v. 1-22; 5 v. 12-33; 6 v. 8-15 und Cap. 7; 2 v. 42; 4 v. 32; 9 v. 31; 8 v. 1-8; 8 v. 4-17; Ps. 84 v. 8; Cap. 8 v. 26-39; 9 v. 1-12; Cap. 9 v. 31 (2 Pred.); 9 v. 10-43 (3 Pred.); Cap. 10 v. 1-48 (6 Pred.) Elberfeld. 1874.
51. *Rede, gesprochen am Grabe des Aeltesten und Kirchmeisters des Herrn geheimen Commerzienrathes Daniel von der Heydt am 10. Juli 1874.* Halle. 1874.
52. *Passionspredigten in den Jahren 1847, 48, 49 gehalten* I. Heft Matth. 26 v. 1-13; 26 v. 17-20, 26-29; 26 v. 36-46, Joh. 18 v. 1; Matth. 26 v. 14-16, 20-25, 47-50, 27 v. 3-5; 26 v. 47-57; II. Heft Matth. 26 v. 59-68, Joh. 18 v. 13, 14, 24; 26 v. 58, 69-75; 27 v. 11-31; Joh. 19 v. 16, 17; Matth. 27 v. 31-37; Joh. 19 v. 28-42. III. Heft. Joh. 19 v. 25-27; Luc. 23 v. 39-43; Matth. 27 v. 45-46; Joh. 19 v. 28; Joh. 19 v. 30; Luc. 23 v. 46, Joh. 19 v. 30. Elberfeld. 1875.
53. *Osterpredigten in den Jahren 1847, 48, 49 gehalten.* Matth. 28 v. 1; Joh. 20 v. 1-18; Luc. 24 v. 13-25; Luc. 24 v. 25-26; Luc. 24 v. 34; Röm. 6 v. 7-12; Off. 1 v. 18. Elberfeld. 1876.
54. *Predigten auf Himmelfahrtstag.* Luc. 24 v. 50, 51; Aufgefahren gen Himmel; Er sitzt zur Rechten Gottes. Elberfeld. 1876.
55. *Weihnachtspredigten.* Luc. 2 v. 1-5; v. 6, 7; v. 8-12; v. 13-20. Der Name Immanuel. Elberfeld. 1876.
56. *Pfingstpredigten.* Apostelgesch. Cap. 2; Joh. 14 v. 16, 17; 14 v. 26; Die Lehre vom Heil. Geist; Ps. 45 v. 1-5; Hohelied 1 v. 1-5; Die Sprache Kanaans. Elberfeld. 1876.
57. *Gebete, ausgesprochen beim öffentlichen Gottesdienst.* Elberfeld. 1877.⁹⁵ Als Manuscript gedruckt.
58. *Im Anfang war das Wort.* Sieben Predigten über Joh. 1 v. 1-18. Elberfeld. 1877.
59. *Zacharias und Elisabeth.* Fünf Predigten über Luc. 1 v. 5-25 u. 76-79. Elberfeld. 1877.
60. *Jesus und die Sünderin.* Drei Predigten über Luc. 7 v. 36-50. Elberfeld. 1877.
61. *Die Herrlichkeit des Eingeborenen vom Vater.* I. Heft. 7 Predigten über Luc. 2 v. 21-35; 3 v. 21, 22. – II. Heft. Joh. 4 v. 1-26; 4 v. 34; 4 v. 47-54; Matth 15 v. 21-28; Joh. 11 v. 1-44; Luc. 19 v. 1-10; Joh. 13 v. 1-17. Elberfeld. 1877-78.

⁹⁵ Von einem Freunde während des Aussprechens niedergeschrieben. – Vor dem Titelblatt eine Photographie des Nied. Ref. Kirchen-Gebäudes in Elberfeld.

62. *Der Dreizehnte Psalm*. Drei Predigten. Elberfeld. 1878.
63. *Predigt über dem zweiunddreißigsten Psalm*. Elberfeld. 1879.
64. *Der einige Trost im Leben und im Sterben*. Sechs Predigten über die erste Frage und Antwort des Heidelberger Katechismus. Elberfeld. 1879.
65. *Lobet den Herrn!* Predigten über ausgewählte Psalmen. I. Heft. 6 Predigten über Psalm 8, 16, 23. II. Heft. 7 Predigten über Ps, 24, 77; 98, 100, Elberfeld. 1879-80.
66. *Die fröhliche Sonntagsfeier*. Zwei Predigten über den 92. Psalm. Elberfeld. 1880.
67. *Die Stiftshütte und ihre Geräthe*. I. Heft. Die Stiftshütte und der Vorhof. 7 Predigten über: 2 Mos. 26 v. 1-34; 27 v. 9-19. II. Heft. Bundeslade, Schaubrottisch, Goldene Leuchter. 9 Predigten über: 2 Mos. 25 v. 10-40. III. Heft. Brandopferaltar und Waschfass. 12 Predigten über: 2 Mos. 27 v. 1-8; 30 v. 17-21. Elberfeld. 1881-82.
68. *Wachet und betet. Ein Wort der Ermahnung an die Gemeinde*. 8 Predigten über 1 Petr. 5 v. 5-11. Elberfeld. 1883.
69. „*Aus tiefer Not*.“ Vierzehn Predigten über den 118. Psalm. Elberfeld. 1884.
70. *Die Sprache Kanaans*. Aus dem Holländischen übersetzt. Elberfeld. 1886.

B.

71. *Evangelische Blätter für die unirte Kirche der Pfalz, red. von Hänchen*. Jahrgang 1863. Nr. 2, 9, 14, 15.⁹⁶
72. *Der einige Trost im Leben und im Sterben*. Dargelegt in Pred. versch. Verf. über den Heid. Cat. etc. Seite 255. Predigt über Ebr. 8 v. 1, 2, u. 19. Sonntag Heid. Cat., von Dr. H. F. K. Elberfeld. 1863.
73. *Evangelisch Reform. Kirchenzeitung. Thelemann, Stähelin*. XVI. Jahrgang. Aprilheft: Das Glaubensbekenntnis der Nied. Ref. Kirche von Cuno.⁹⁷ Erlangen. 1866.¹¹
74. *Reformierte Kirchenzeitung. H. Calaminus*. Elberfeld. 1885. Nr. 5, 6. Von der Heiligung, über Ezech. 36 v. 27; Nr. 21. Der Heil. Geist ein Tröster. Joh. 14 v. 16; Elberf. 1886. Nr. 13-15. Der Turm zu Eder und seine goldene Rose. Nach Kohlbrügge von Past. Richter. Nr. 14. Ein Ereigniß aus dem Leben Dr. Kohlbrüggens.
75. *F. W. J. Dilloo, (Prof.) 95. Sätze an das Deutsche Prot. Volk*. Seite 22. Amsterdam. 1885.⁹⁸

C.

76. *Kirchenzeitung, Hengstenberg*. 1828.⁹⁹
77. *Dr. E. G. Gersdorf. Repertorium der gesammten Deutschen Literatur*. Leipzig. 1840. S. 193. (Kritik Röm. 7. II. A. 4.)

96 Mitteilungen aus handschriftlichen Erklärungen Dr. K's und ein Teil der Predigt: „Der Herr, Philippus und Nathanael. II. A. 42 mit Empfehlungen und Erläuterungen von Pfr. Cuno.“

97 Siehe die letzten Worte dieses Artikels, Seite 122 genommen aus I. A. 35.

II (Aus den Corrigenda [A. G.]:) Diese Abhandlung wurde hier irrtümlich mit einer eignen Nummer versehen.

98 Sieh ferner: Dilloo. Das Wunder an den Stufen des Ahas. Eine Exegetische Studie. Seite 10. Amst. 1885. – Do Lofzang van den Koning Hiskia. 3 Leerredenen over Jes. 88 v. 10-20. Amst. 1885. bl. 35. De moedertaal van onzen Heere Jezus Christus onz. Amst. 1885 bl. 28 en 38. – Zu dieser Rubrik B. gehört besonders noch II. C. 82, 106, 114, 120, 127, 129. Der Art. „Das Testament eines Christen“ in der Ref. Kirchenzeit. Grafschaft Bentheim. 1885. Nr. 3 ist nicht von Dr. Kohlbrügge. Sieh die Berichtigung in Nr. 5.

99 Der Streit „Kohlbrügge“ in der Wiederhergestellten Lutherischen Kirche in Amsterdam.

78. *Fr. W. Krummacher. Palmblätter. Organ für christliche Mittheilungen.* 1845. Doct. Kohlbrügge und seine Schule, von Krummacher.¹⁰⁰ 1846. Siehe Correspondenz.¹⁰¹ 1847. Ein Kirchlicher Uebertritt u. Correspondenz. Inhalt wie oben.
79. *Bekennniß-Schriften und Formulare der Niederl. Reform. Kirche in Elberfeld.* Elberfeld. 1850. 2. Aufl. 1882.
80. *Krug. Kritische Geschichte der Protestantischen religiösen Schwärmerei usw. im Wupperthal.* Siehe Dr. Kohlbrügge und seine Schule. Elberfeld. 1851.¹⁰²
81. *H. E. F. Guericke. Handbuch der Kirchengeschichte.* Berlin. 1857. 7. Aufl. B. III. S. 623.
82. *Deutscher Volksbote an der Sieg und Agger.* VI. Jahrg. Heft. I. Seite 12.¹⁰³
83. *Rudelsbach u. Guericke. Zeitschrift für die Lutherische Theologie und Kirche.* Jahrg. 1850. S. 349; 1852. S. 382; 1853. S. 373; 1854. S. 542-543.¹⁰⁴ usw.
84. *Nothruf bei dem scheinbaren Triumph in Niederland über die Herrschaft des Römischen Pabstes.* Aus dem Holländischen.¹⁰⁵
85. *F. W. Krug. Zur Steuer der Wahrheit. Eine Berichtigung früherer Urtheile über Dr. Kohlbrügge und seine Lehre.* Elberfeld. 1856.¹⁰⁶
86. *Evangelischer Kirchenbote für die Pfalz.* Jahrg. 1856. Nr. 14. S. 55.
87. *Protestantische Kirchenzeitung.* 1857. S. 361.¹⁰⁷
88. *Täglicher Anzeiger für Berg u. Mark.* Elberfeld. 16. Dez. 1857.¹⁰⁸
89. *Dr. J. H. Kurtz. Lehrbuch der Kirchengeschichte für Studierende.* 3. Aufl. Mitau. 1857. S. 626.
90. *Theologisches Literaturblatt zur „Allgemeinen Kirchenzeitung“.* Darmstadt. 30 Jan. 1858. Nr. 5. S. 112.¹⁰⁹
91. *Elberfelder Zeitung.*¹¹⁰ 21. März. 1858.
92. *Der Barmherzige Samariter. Zeitblatt des Evangelischen Vereins des Herzogthums Nassau.* Nr. 20.¹¹¹ Okt. 1858.
93. *Einige Briefe des selig verstorbenen Prof. der Theologie Joh. Wichelhaus, etc. an mehrere seiner Schüler*¹¹². Halle. 1859.

100 Inhalt bes. geschöpft aus I. A. 4, ferner eine weitläufige Beurteilung von Matth. 1, II. A. 5. Siehe auch „Augsb. Allg. Zeitung Mai 1847“ und „Rheinischer Beobachter Sept. 1847.“

101 Kurze Berichte über sein erstes Auftreten in Elberfeld.

102 Wie oft benutzte man dieses Werk nicht schon um über Dr. K. den Stab zu brechen, ohne auf den Wiederuf Krugs zu achten II. C. 85. Selbst Ritschl beging diesen Fehler, zurecht gewiesen, wollte er seine Irrtümer doch nicht widerrufen (Zahn).

103 Reformiertes Zeugnis gegen die Wiedertäufer. Auszüge u. Empfehlung von einigen Predigten von Dr. K. Der Beurteiler, der bis dahin viel auf seine Werke anzumerken hatte, nennt ihn hier den „hochreformierten“ Pastor.

104 Diese enthalten Beurteilungen von II. A. 10, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 24, 25, 26, meist in sehr wegwerfender Weise, vom schroffen Lutherischen Parteistandpunkte (Cuno). Nur II. A. 10 u. 14 von anderer Hand, lobend beurteilt.

105 I. C. 103.

106 Siehe auch: Elberfelder Kreisblatt. 1856, Nr. 4. (Sonntag 13 Jan.) unter „Literarisches“ Einige allgemeine Bemerkungen über Dr. K's Werke. Mit vieler Anerkennung von Dr. F. W. Krug.

107 Erwähnt in II. C. 127. Inhalt uns unbekannt.

108 Beurteilung II. A. 36, von Dr. A. Zahn, Giebichenstein.

109 Kritik von II. A. 36, von Neuenhaus, Prediger u. Superintendent in Halle.

110 Kritik w. oben.

111 Kritik von II. A. 6 u. 32.

112 W. empfiehlt und bespricht mit seinen Schülern die Werke von Dr. K.

- 94-96. *J. Wichelhaus, Neun Predigten aus dem Nachlass des verewigten Prof. der Theol. in Halle.* (Als Manuscript).¹¹³
97. *M. Goebel. Geschichte des Christ. Lebens in der Rhein. Westph. evang. Kirche.* B. III. S. 513. Coblenz. 1860.
- 98-103. *A. Zahn. Mittheilungen über die Geistlichen der ev. ref. Gemeinde zu Halle a. d. S.*¹¹⁴ Halle. 1863.
104. *Evangelisch Reformierte Kirchenzeitung.* O. Thelemann, E. Stähelin. XV. Jahrg. Juli: „Die Niedländische Reformierte Gemeinde in Elberfeld,“ von Dr. A Zahn. Erlangen. 1865.
105. *Zwei Sendschreiben.*¹¹⁵ Als Manuscript gedruckt für die Nied. Ref Gem. in Elberfeld. Elberfeld. 1865.
106. *Die Niederländisch Ref. Gemeinde und ihr Pastor Dr. Theol. H. F. K.*¹¹⁶ Elberfeld. 1866.
107. *Theologischer Jahresbericht. W. Hauck.* (Herausgeber) Jahr IV, VI, IX, 1869, 71, 74.¹¹⁷
108. *Eine Stimme aus Böhmen.*¹¹⁸ Vorrede zur neuen Böhmischen Postille von H. von Tardy. Oberkirchenrath in Wien. Halle. 1871.
109. *Evangelisch Reform. Kirchenzeitung.* O. Theleman u. E. Stähelin. Detmold. 1871.
110. *Elberfelder Zeitung.* 7 Juni 1871.¹¹⁹
111. *J. Fr. Bula. Die Versöhnung des Menschen mit Gott durch Christum, oder die Genugthuung. Nebst einem Anhang.*¹²⁰ etc. Siehe S. 439. Basel. 1874.
112. *Neue Evangelische Kirchenzeitung.* H. Messner. Berlin. 1875. Nr. 15 u. 16; Nr. 22. 17 Jahrg.¹²¹
113. *Reden gehalten am Grabe des Herrn H. F. Kohlbrügge* etc. Elberfeld. 1875.
114. *Zur Erinnerung an Herrn H. F. Kohlbrügge.* etc. In drei Predigten. Elberfeld. 1875.
115. *Evang. Ref. Kirch. Zeit. Thelemann.* Detmold. 1875. Nr. 11-12; 15-16. „H. F. Kohlbrügge“ von Zahn.
116. *Elberfelder Zeitung.* 5. März 1875 u. 10. März 1875.¹²²
117. *Kreuzzeitung.* Beilage zu Nr. 59 der neuen preuss. Berlin 11. März 1875. Nachruf Dr. H. F. K.

113 Siehe Anhang: Wichelhaus angegriffen als eine Schüler Dr. K.'s, der als Separist gebrandmarkt wurde, verteidigt sich und die Gemeinde in Elberfeld, beweist dass sie frei ist von allem sektiererischen Separismus. Sehr wichtig. Siehe ferner: Akademische Vorlesungen über des Neue Testament, B. III. das Evang. des Johannes, herausg. von Dr. A. Zahn. Siehe. S. IV. Vorrede. Halle. 1884. – Akad. Vorles. über bibl. Dogmatik herausgeb. von Dr. A. Zahn. Siehe Vorrede S. 9, 21, etc. Halle. 1884.

114 Worin Zahn in seiner kurzen Autobiographie seines Lehrers dankend erwähnt. Siehe ferner von Zahn: Wanderungen durch die Heil. Schrift. Vorrede. S. 8. Halle. 1869. – Furcht u. Hoffnung der Ref. Kirche Deutschlands. Siehe. S. 24. Elberfeld. 1867. – De notione peccati, quam Johannes in prima epistola docet, commentatio. Mem. J. Wichelhaus; Honori H. F. Kohlbrügge. Caritate D. v. d. Heydt. Halis Saxonum. 1872. – Abschiedsworte gesprochen in der Domkirche in Halle. Siehe S. 32, 33. Halle. 1876. – Ursachen des Niederganges des Ref. Kirche in Deutschland. Barmen. 1881. S. 22, 27, 28, 29.

115 Sendschreiben der Nied. Ref. Gem. in Elberfeld an einige Gemeinden in Böhmen, u. Antwort.

116 Herausg. bei der glücklichen Rückkehr einiger Glieder der Gemeinde aus dem Kriege 1866.

117 Kritik von II. A. 44, 45, 38, 50.

118 Dr. K. in Böhmen.

119 Beschr. des Jubiläums von Dr. K. so auch 109.

120 Nennt sich, wohl mit Unrecht, ein Schüler v. Dr. K.

121 Nachruf. – Koschut im Kampfe mit den Böhmischen Freunden von Dr. K.

122 Tod und Begräbnis von Dr. K.

118. *Stiebritz. Zur Geschichte der Predigt in der evang. Kirche, von Mosheim bis auf die Gegenwart.* B. III. S. 71 u. 523. Gotha. 1875-76.
119. *O. Zöckler. Beweis des Glaubens. Monatsschrift zur Begründung u. Vertheid. der Christ Wahrheit etc.* XII. Band. „Ein Schriftgelehrter aus Kohlbrüggens Schule“ von Prf. Doct. Wilkens. Gütersloh. Juli 1876.
120. *Evangelischer Kirchenbote für die Pfalz.*¹²³ Jahrg. 1876. Nr. 7-8.
121. *Herzog. Real Encyclopaedie für Protestantische Theologie und Kirche.* 1 Aufl. Siehe: „G. D. Krummacher.“ 2. Aufl. Siehe: „Kohlbrügge“ von Calaminus und w. ob.
122. *Allgemeine Deutsche Biographie* Herg. v. d. Hist Com. der Königl. Acad. der Wissenschaften. Art. „Kohlbrügge“ von Cuno. Leipzig 1875.
123. *Theologisches Universal Lexicon für Geistliche und gebildete Nichttheologen.* Siehe. Art. „Kohlbrügge.“ Elberfeld. 1874.
124. *A. Ritschl. Geschichte des Pietismus in der Reform. Kirche.* Bonn. 1. Thl. S. 593-595.¹²⁴
125. *A. Nebe. Zur Geschichte der Predigt.* III. B. S. 397-400. Wiesbaden. 1879.
126. *S. Samarow. (O. von Meding) Höhen u. Tiefen. Socialer Roman.* II. Abth. Gold u. Blut.¹²⁵ Stuttgart. 1879-80.
127. *A. Zahn. Aus dem Leben eines Reformirten Pastors. Barmen.* 1881. 2. Aufl 1885.¹²⁶
128. *A. Zahn. Der Grossvater.* Ein Lebensbild. Als Manuscript gedruckt. Stuttgart. 1881.
129. *Eine Erinnerung an Dr. theol. H. F. Kohlbrügge.* Hagen. i. W., u. Leipzig. 1882.¹²⁷
130. *A. Miller. Allgemeine Geschichte der Christlichen Kirche.* B. III. S. 668. Elberfeld. 1883.
131. *Dr. Ed. Böhl. Lebensskizze von Dr. H. F. Kohlbrügge,* von Prof. Wichelhaus begonnen; ergänzt. Als Manuscript gedruckt. Elberfeld. 1884.
132. *A. Zahn. Abriss einer Geschichte der evang. Kirche auf dem Europäischen Festlande im 19. Jahrhundert.* Siehe S. 52,53, 57, 68, 146, 147, 185, 194. Stuttgart. 1886.
133. *Historisches Taschenbuch.* Begründet von Frid. Raumer, herausg. v. W. Maurenbrecher. 6. Folge 6. Jahrg.: Mysticismus u. Pietismus im 19. Jahrh. v. Prof. Dr. G. Frank. Wien, Leipzig. 1886 ...¹²⁸

123 Erklärung von Psalm 118 v. 27 von Dr. K., damals noch nicht gedruckt, mit einem einleitenden Worte von Cuno. Worin ich (so schrieb uns Pfr. Cuno) diese goldenen Worte meines hochverehrten, väterlichen Freundes und theur. Lehr. des sel. Past. Kohlbrügge, dieses Mannes Gottes, der mit wahren Prophetengeist in unserem Jahrhundert die göttliche Wahrheit erfasst und gepredigt hat, meinen Landsleuten vorführte. Nr. 8 S. 32 noch weitere Empfehlungen der Schriften von Dr. K.

124 Siehe Anmerkung bei II. C. 80.

125 Hier ist der Charakter von Dr. K. zu der einer Romanfigur verschoben.

126 Sehr ausführlich. Mit mehreren Briefen von Dr. K.

127 Solche, aus ihrem Verbande losgerissene Gedanken von Dr. K. in vertraulichen Gesprächen mitgeteilt, hätten nimmer der Öffentlichkeit übergeben werden sollen. Sie geben zu manchem Irrtum Anleitung und zu wegwerfender Kritik, wie die von Prof. G. Frank II. C. 133. Es ist deutlich dass Dr. K. für das, was in diesem Buch steht nicht verantwortlich gestellt werden kann.

128 In mehreren in Deutschland herausgegeben Kalendern, die an den betref. Tagen geschicht. Ereignisse erwähnen liest man beim 5. März. „Sterbetag von Dr. H. F. Kohlbrügge.“

III. Österreich.

B.

1. *Der Evangelische Sonntagsbote aus Österreich. Herausg. von Prof. Dr. Böhl; Pfr. Czerewenka; G. v. Reymond; Prof. Dr. Szeberinyi.*

I. Jahrgang. S. 9. Evang. des heil. Ostersonntages. Marc. 16 v. 1-8; S. 27 etc. Gedankenperlen zur Ausleg. des 2. B. Mosis; S. 49. Zur Himmelfahrt des Herrn Jesu Christi; S. 65. Das heil. Pfingstfest; S. 137. Des scheidenden Heilands Jüngertröst. Joh. 14 v. 1-16; S. 186. Die beiden Propheten von Juda u. Bethel; S. 301. Zum heil. Geburtsfest unseres Herrn. Luc. 2 v. 1-19.

II. Jahrgang. S. 58. Die erste Seligpreisung. Matth. 5 v. 3, Luc. 6 v. 20; S. 65. Etliche Gedanken über Gottes Wort; 8. 97. Von der Auferstehung Jesu Christi. S. 115. Joh. 1 v. 1-18; S. 137. Zum Himmelfahrtstage nach Ps. 47; S. 153. Lehre u. Trost des Heil. Geistes; S. 169. Ps. 87; S. 201. Rechte Lebensweisheit; S. 209. 1 Cor. 1 v. 28^b; S. 225. Matth. 3 v. 1-12; S. 273. Röm. 2 v. 1-16; S. 329. Über den Glauben, nach Hebr. Cap. 11, S. 361. Jes. 7 v. 1-16; S. 401. Luc. 2 v. 1-20.

III. Jahrgang. S. 121. Das Osterevang. Joh. 20 v. 1-18; S. 169. Die Sünderin Luc. 7 v. 36-50; S. 289. Blicke in I Samuel Cap. 1; S. 401. Matth. 2 v. 1-12.¹²⁹ Wien. 1865-67.

C.

2. *Evangelischer Sonntagsbote für Kirche, Schule u. Haus 4 Jahrgang. № 41 u. 42. Past. Dr. Kohlbrügge in Elberfeld; № 43 u. 45. Skizze von der Verfassung der Nied. Ref. Gem. in Elberfeld.*

IV. Schweiz.

A.

1. Werke von Dr. Kohlbrügge, die in der Schweiz erschienen sind. Sieh. II A. 38, 41, 42, 43.
2. *La vérité dans le coeur, discours par H. F. Kohlbrügge.* Genève. B. et S. Guers. 1851.

C.

3. *Evangelisches Wochenblatt.* Zürich 25 März 1875. „Past. Dr. Kohlbrügge“, von J. R. Wolfensberger.
4. *L'Avenir.* Genève 17 Août. 1853.¹³⁰

129 Alle diese Schriftauslegungen sind von Dr. K. Verg. I. B. 87.

130 Beurteilung von VI. A. 1.

V. Amerika.

B.

1. *Der Reformierte Wächter*. Theol. Vierteljahrsschrift. Cleveland. 1870. № 2. S. 90. Die Beharung Hiobs in den Anfechtungen des Satans. (Hiob 1–10) von Dr. H. F. K.
2. *The Spirit of Truth*. C. Rath. Publisher. Scriptural Elucidation of the Article of the Christian Faith, „I Believe in the Holy Ghost“ by Dr. H. F. K. Dubuque Iowa. 1884. № 8-12.

C.

3. *Reformierte Kirchenzeitung*. Philadelphia 27 Juli 1871.¹³¹ № 30.
4. *Der Evangelist*. Ein Familienblatt für Erbauung, Belehrung u. Unterhaltung. v. H. J. Rütenik. Cleveland Jahrg. 1875. № 14, 15, 17. „Dr. H. F. Kohlbrügge und seine Gemeinde in Elberfeld“ von W. F.¹³²
5. *Reformierte Kirchenzeitung u. Evangelist von Rütenik*. Cleveland. 1875. № 35, 39; Jahrg. 1876. № 28 u. 29.
6. *Reformierte Kirchenzeitung von Cleveland* v. Rütenik herausg. Cleveland. 1878. № 3.
7. *Reform. Kirchenzeitung. Herausg. v. Praikschatz*. Cleveland. 1881. № 34 v. Pfr. Cuno; 1883. № 10.¹³³; 26 v. Dr. Zahn; № 51 v. Cuno; 1884. № 1, 2, 3 v. Dr. Zahn; № 10 v. Dr. Vriesen; № 42 v. Pfr. Cuno.

VI. Frankreich.

A.

1. *Sermons sur les deux premiers Chapitres de la premiere Epitre de Saint Pierre*. Trad. de L'Allemand de H. F. K. Paris Grassart. 1853.¹³⁴
2. *La nouvelle naissance. Huit Sermons sur la Chapitre III (1-21) de L'Evang. selon S. Jean, suivis d'un Ser. sur Rom. 8 v. 31*. Trad de l'Allemand de H. F. K. Paris, Grassart. 1855.
3. *Sermons traduits de l'Allemand de H. F. K.* Matth. 25 v. 14-30; Deut. 33 v. 2; Jean 10 v. 27-30; Matth. 20 v. 1-14; Ps. 138 v. 8; Gen. 15 v. 7-17; Esaïe 56 v. 2; Ex. 20 v. 7; Ps. 45 v. 14-16; Ex 20 v. 17; Osée 11 v. 8, 9; Gal. 5 v. 24. – Paris. Grassart. 1856.

C.

4. L'Univers 26 Janv. 1855. № 25.¹³⁵

131 Kurze Lebensbeschreibung nach Anleitung des Jubiläums von Dr. K.

132 Biographisch-Statistisch.

133 Ausführliche, gute Lebensbeschreibung von Dr. K. (Cuno).

134 19 Predigten, siehe II. A. 26, 27.

135 Rezension eines Römisch-Katholischen der Frg. u. Ant. 95 aus II. A. 22.

VII. Belgien.

1. *Petit Catéchisme ou Abrégé de la Doctrine chrétienne d'après le Catéchisme de Heidelberg*, trad. de l'Allemand par Louis Durand, Pasteur. Bruxelles. Libr. Chrétin. Evang. 1864. (II. A. 21).

VIII. England.

A.

1. *The Seventh Chapter of the Epistle of Paul the Apostle to the Romans*. Copiously paraphrased by H. F. K., D. D. Translated from the German of the Sec. Edition. Partridge, Oakey en Co. Paternoster-Row. London. 1854.
2. *Miscellaneous Sermons*. Translated from the German. Contents: The ten commandments. Deut. 33 v. 2; The Parable of the Talents. Matth. 25 v. 14-30; The Shepherd and his Sheep. John. 10 v. 27-30; The wedding Garment. Matth. 22 v. 1-14; The Third Commandment. Ex. 20 v. 7; The Tenth Commandment Ex. 20 v. 17. Partridge etc. London. 1855.
3. *Sermons on the First Epistle of Peter*. With an introductory Preface¹³⁶ by the Rev. Octavius Winslow D. D. Translated from the German. London. Partridge etc. First Edition 185. (?); Lond. Partridge etc. Second Edition. 1855.
4. *Have Mercy upon me, o God; a Meditation on Psalm LI*. Addressed to the broken and contrited Heart. Translated from the German. London Partridge etc. 1856.
5. *Scriptural Elucidation of the Article of the Christian Faith „I Believe in the Holy Ghost.“* Translated from the German. London. Partridge etc. 1856.
6. *On our Way to Heaven. A Discourse upon St. Mark, Chapter V, verses 25-34*. Translated from the German. Liverpool. T. Brakell. 1865.
7. *Reflections on the first Chapter of the First Book of Samuel*. Tr. fr. the Ger. by C. Allwicher. Teacher at Elberfeld. Elberfeld. Sam. Lucas. For the propagation of the Gospel among the Abyssinians.
8. *The Ten Commandments a Fiery Law*. A lecture delivered by the Late Rev. H. F. K. on Deuteronomy XXXIII v. 2. Translated from the Second German edition. Printed for the Girls Orphan Home. Sec. Edit. Tottenham. London.
9. *The Glory of the Only-Begotten of the Father*. Manifested in the Raizing of Lazarus from the Dead. London. 1884. For Girls Orphan house etc.
10. *Sermons on the Book of Jonah the Prophet*. Transl. from the Germ. London. For Girls Orphan house etc. 1885.
11. *The Story of Joseph*. An address to Children. 1886.
12. *The Children of Israel at the Red Sea*. An address to Children. 1886.

C.

13. *The Gospel Magazine*. 1853 Sept. № 153 old series pag. 432.¹³⁷

136 Lebensskizze von Dr. H. F. K. Ausführlich.

137 Rezension von VIII. A. 3.

14. *Tait's Edinburgh Magazine*. 1854. Oct. p. 633.¹³⁸
15. *Wesley a Methodist Magazine*. 1854. October.¹³⁹
16. *The Methodist. New Connexion Magazine and Evangelical Repository*. London. 1854. November. Vol. 57.¹⁴⁰
17. *The British and Foreign Evangelical Review*. Edinburgh. 1854. December. № XI.¹⁴¹
18. *The Freeman*. Vol. I, № 49.¹⁴²

IX. Ungarn.

A.

1. *Kis Káté vagy a hittan rövid vázlata a heidelbergi Káté szerint*. Fordította Rácz Károly. Elberfeld. 1867.
2. *Mennyei Lépcső. Egyházi Beszéd*. Fordította Rász Károly, Kiadta Dr. Böhl Eduárd. Sárospatak. 1874-76.
 - I. Füzet: Wichelhaus Hallei tanár Előbeszéde. Ján. 1, 29; Jelen. 16, 9; Márk. 5, 25-34; Máté. 20, 29-34; Luk. 15, 1-2 és 11-29; Ujharong toronybaté tehekor tartott beszéd.¹⁴³
 - II. Füzet: 2 Móz. 20, 7; Ezs. 56, 2; 2 Móz. 20, 17; 5 Móz. 33, 2; Hósz. 11, 8-9; Ján. 2, 11; Luk 11, 33-36; Róm. 7, 14.
 - III. Füzet: Mát. 22, 23-33; Róm. 5,9; Róm. 6, 2; Róm. 6, 6; Róm. 6, 15; Róm. 8, 28; Róm. 9, 18; Luk. 24, 50-51; Zsolt 28, 6-9.

B.

3. *Egyházi Beszéd* *Ünnepkövetek Számára*. Írták Gergely Karoly, Gönczi Kálmán és Rácz Károly Közönséges egyházi beszéd: „Lap. 30 Vézérigék Mát 20, 29-34; Lap. 91. 2 Mos. 20 v. 7.¹⁴⁴ Debreczen. 1869.
4. *Gyakorlati Bibliamagyarazatok*. Szakfolyóirat Megjelenik minden két hóban egyszer. Garzó Gyula III évfolyam. Lap. 358. A XCIII – dik zsoltár.¹⁴⁵ – Mező-Tur. 1883.
5. *Szabad Egyház*. Független magyar református lap Decr. hó 16, àn 1884. I évfolyam.¹⁴⁶; Január hó 16, án 1885. II évfolyam. „A. reformált egyház hitvallásairól.“¹⁴⁷ usw. – Lugos. 1884-85.

C.

6. *Protestáns egyházi és iskola lap*. 1869. XII évfolyam 43. és 70 lapjain: „A németalföldi ref. gyülekezet. Elberfelden.“

138 Rezension von VIII. A. 3.

139 Rezension wie oben.

140 Wie oben.

141 Wie oben.

142 Rezension VIII. A. I, 2, 3.

143 Anhang von Rácz.

144 Zwei Predigten von Dr. K.

145 Predigt von Dr. K.

146 Ankündigung des 4. Teiles von „Mennyei Lépcső“ IX A. 2.

147 Übersetzt aus II. C. 79.

7. *Magyar Protestants Egyházi és iskolai.* Figyelmező. Révész Imre. VII^{ik} Füzet lap 302: „Dr. Kohlbrügge Frigyes Hermann emlékezete.“¹⁴⁸

Lás „Mennyei Lépcző,“ első Tüzet ét is Elöbeszéd.

7b. Debrecziner Protestantische Kirchenzeitung 1 Jan. 1887, Artikel „Holland“.^{149III}

X. Böhmen und Mähren.

1. *Malý Katechismus neb stručný způsob vyučování dle Heidelbergského Katechismu Přeložil a vydal Bedřich Fleišer.* V. Praze. 1867. Třetí vydání 1880.
2. *Postilla to jest Výklady Písem Svatých na Neděle a suátky Celého Roku. Kázani H. B. Kohlbrügge.* Přispěním některých Bratří přeložil a podruhé vydal. Heřm. Z. Tardy.
Text I Mojž. 3, 15; I Mojž. 22, 18; V Mojž. 18, 15–19; Žalm 93; Luk. 2, 1-7; 2, 8-20; Katech. Heid. ót 16 a 17; Přísl. 8, 22-31; Jana 21, 5-7; Jan. 1, 44-52; Jana 2, 11; 3, 17; Mark. 5, 25-34; Luk. 9, 28-36; 18, 35-43; 11, 33-36; 15, 1. 2. 11; 18, 9-14; Jana 11, 1-44; Mat. 26, 1-13; Mark. 14, 12-26; 14, 26-52; Mat. 26, 57-67; Jana 18, 28-40; 19, 1-16; 19, 16-24; Mat. 27, 45-46; Jana 19, 28-42; Mark. 16, 1-7; Luk. 24, 13-25; 24, 24-35; I Petr. 4, 1; 4, 2; 4, 3; 4, 4; 4, 5-6; Mark. 16, 19; Žid. 8, 1-2; Skut. 2, 1-16; Jana 14, 26; Skut. 9, 31; Jana 3, 3; Kol. 2, 10-12; Rím. 6, 3-4; Gal. 3, 13-14; Rím. 3, 24; 8, 1-2; 8, 3-4; Gal. 5, 24; II Mojž. 20, 7; Izai. 56, 2; II Mojž. 20, 17; V Mojž. 33, 2; I Jan. 2, 15; Mat. 25, 14-30; 22, 1-14; Oze 11, 8-9; Ezech. 34, 31; Žalm 45, 14-16; Jan. 10, 27-30; Žalm 100: I Mojž. 48, 20; IV Mojž. 20, 8; Žalm 138; Mat. 6, 9-10; 6, 11; 6, 13; 25, 1-13; II Korintským 5, 10. – Ve Vidni. 1871. Vydání Jubilejní. 1878.
3. *Ont Spomáhá bídným veveslavně.* Žalm 149, 4. – Ve Vidni. 1871.
4. *O pokáni k. Bohu a o víře v Pána Ježíše Krista.* Přeložil a vydal. J. Šara. V. Pardubicích. 1874.
5. *Vysvětlující a utvrzující otázky a odpovědi k. Heidelbergskému Katechismu.* V. Brně. 1877.

B.-C.

6. *Hlasy ze Siona.* (Stimme aus Zion).
1864. pag. 267. Das Amt der Presbyter von Dr. K. mitgeteilt von Pfarrer v. Tardy.
1865. pag. 87. Schreiben der Nied. Reform. Gemeinde in Elberfeld in Folge des Besuches von Dr. K. u. Prof. Böhl in Böhmen an den Superint. Veselý, Sen Janata und die Pfarrer Esterák Szalatnay, v. Tardy u. Havelka.
1865. pag. 213. Besuch der Nied. Reform. Gemeinde in Elberfeld im Jahre 1865 durch Pfr. v. Tardy.
1868. pag. 181. Zurückweisung der Angriffe Koschut's gegen Dr. Kohlbrügge, durch v. Tardy.
1868. pag. 248. Zwei Zeugnisse über Dr. Kohlbrügge (Hengstenberg's in seiner Kirchenzeitung 1828 u. von Okt. Winslow, Vorrede zu der Engl. Ausgabe der Predigten Dr. K.'s über den I Brief Petri).

148 Lebensskizze von Dr. K., nach mehreren Quellen bearbeitet von Rász.

149 Hier wird Dr. K. der größte Theologe (dies Wort in seinem eigentlichen Sinne verstanden) Hollands im 19. Jahrhundert, genannt. – Vergl. „Szabad Egyház 1887 N°. 4.“

III Ergänzt aus den Corrigenda. (A. G.)

1870. pag. 132, 189, 206. Anzeige und Empfehlung der I. Herausgabe der „Postille“ (X. A. 2); Dr. K.'s Bestrebungen für die Böhmisches Brüder; Verteidigung gegen seine Feinde.

1871. pag. 5, 16. dito.

1872. pag. 83. Der Besuch der Nied. Ref. Gem. in Elberfeld durch Pfr. Fleischer; Nr. 11. Verteidigung Dr. K.'s gegen „Koschut's Ceskobratrský Hlas.“; Nr. 16. Verteidigung der Postille von Dr. K., seiner Werke, seines Wirken, seiner Gemeinde u. seiner Freunde in Böhmen durch Pfr. Joh. Solin gegen die Angriffe in der Zeitschrift „Slovan.“

1875. pag. 36. Anzeige vom Tode Dr. K.'s; pag. 106 Das Lebensende von Dr. K.; pag. 127 u. 138. Von den Angriffen Koschuts gegen Dr. K.

1877. pag. 76. Anzeige u. Beurteilung der Böhm. Ausgabe der Erläuterungen zum Heid. Catech. von Dr. K.

1878. pag. 160. Anzeige u. Empfehlung der II. Auflage der Postille.

7. *Evangelicke Listy* (Evangelische Blätter) redigiert v. Wenzel Šubrt. reform. Pfarrer in Krábšic bei Raudnitz in Böhmen. II. Jahrgang 1871. Nr. 1. pag. 13. Empfehlung der Postille, durch Pfarrer Šubrt. (Schubert).¹⁵⁰ III. Jahrgang 1872. Nr. 1. Seite 8. Empfehlung von Psalm 149 v. 4. (X. A. 3).
8. *Stráž na Sionu*. Jahrg. 1875. pag. 92. Eine Lebensskizze von Dr. K.; pag. 102. Ein Besuch bei der Nied. Reform. Gem. in Elberfeld.
9. *Muž podle srdce Bcžího Dr. Heřman Bedřich Kohlbrügge*. Životopisný nástin. Podává. Fr. Šebesta. V. Brně. 1878.
10. *Ceskobratrský Hlas* (Böhmische Brüder Stimme) redig. von Koschut. 1870-74. usw.
11. *Ceský Bratr* (Der Böhmisches Bruder) redig. von Koschut.¹⁵¹
12. *Pokiok* (Fortschritt). Amerika.¹⁵²
13. *Slovan* (Der Slave). 20. Juli 1872.¹⁵³

Anhang.

Wir bemerken noch, dass auch in vielen hier nicht genannten Ländern die Werke von Dr. K. gelesen werden, obgleich es uns bisher nicht gelang gedruckte Beweise für diese Tatsache zu finden. Einige unserer Leser wird gewiss die folgenden Mitteilungen interessieren:

Russland. Viele der Deutschen Reformierten Kolonisten in Süd-Russland, besonders in Odessa, Neudorf, Rohrbach und Umgegend lesen die Predigten von Dr. Kohlbrügge. Im Jahre 1869 ersuchte die vakante Gemeinde zu Neudorf Dr. K. ihnen einen Prediger aus seinen Schülern zu senden. Er erfüllte ihre Bitte und Pfr. G. W. Locher, einer seiner Freunde aus der Schweiz, wurde im Jahre 1870 dorthin berufen und in das Amt eingesetzt.

150 Die Art unseres Katalogs erlaubt uns nicht weiter auf diese ausgezeichnete Beurteilung der Predigten von Dr. K. einzugehen. Vielleicht sagt auch der weit bekannte Name, des Schreibers dieses Artikels schon genug.

151 Diese beiden Blätter Koschuts enthalten fast in jeder Nummer Verdächtigungen und schimpfende Aburteilungen Kohlbrüggens, seiner Postille und seiner Freunde in Böhmen. Das erste ging aus Mangel an Abonnenten ein, das zweite wird erst seit einiger Zeit herausgegeben.

152 Schubert sagt: (Evangelicke Listy) Zu dieser elenden Stimme, die durch ihren Namen „Böhmische Brüder Stimme“ unsere alte und neue Böhmisches Brüder-Kirche schändet, gesellt sich würdig nur noch die berüchtigte Amerikanische Zeitung „Pokiok“, die die amerikanischen Böhmen um alle Achtung bei der übrigen amerik. Bevölkerung bringt.

153 Siehe Hlasy ze Siona 1872, Nr. 16. Die Zeitung „Slovan“ nennt Dr. K. „Renegat, Schwärmer,“ seine Freunde „Sektierer, Ketzler.“

Schweden I. A. 10. soll ins Schwedische übersetzt sein; da wir keine Verbindungen in diesem Lande haben, konnten wir den Beweis dafür nicht erbringen. Die Möglichkeit ist darum durchaus noch vorhanden.¹⁵⁴

154 Der „Kleine Katechismus“ von Dr. K. wurde nicht, wie einige meinen, ins Spanische übersetzt. Wir erhielten diese Mitteilung Von Pfr. F. Fliedner aus Madrid.